

Utredning mellan Steneby och Stora Holm

Björlanda och Tuve socknar | Steneby 1:2, 1:3 m.fl.
Arkeologisk utredning | Göteborgs stad

Karolina Kegel

GÖTEBORGS
STADSMUSEUM

ARKEOLOGISK RAPPORT FRÅN
GÖTEBORGS STADSMUSEUM
ISSN 1651-7636
© Göteborgs Stadsmuseum 2022
Norra Hamngatan 12
411 14 GÖTEBORG
<https://goteborgsstadsmuseum.se/>

REDAKTION
Niklas Borg
Else-Britt Filipsson
Tara Gullbrand
Karolina Kegel
Ulf Ragnesten
Johan Thörnqvist
Tom Wennberg

Omslag: Keramikskärva från ett perforerat kärl, funnet inom L2021:8110.

UPPHOVSÄTT
Om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY
Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

TOPOGRAFISKA OCH EKONOMISKA KARTAN
© Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3211

KARTOR FRÅN STADSBYGGNADSKONTORETS DATABAS
© Göteborgs Stadsbyggnadskontor

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	1
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	1
INLEDNING	4
TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ	4
Topografi.....	7
Fornlämningar	7
Tidigare kända fornlämningar inom utredningsområdet	9
OMRÅDETS UTSEENDE OCH FÖRUTSÄTTNINGAR ..	9
ÄLDRE KARTOR OCH ARKIVHANDLINGAR.....	13
TIDIGARE FYND OCH UNDERSÖKNINGAR	14
SYFTE OCH METOD	14
Fältinventering.....	14
Sökschaktning.....	15
NATURVETENSKAPLIGA BESTÄMNINGAR	14
RESULTAT OCH GRÄVNINGSIAKTTAGELSER.....	15
Fornlämningar	18
Stensättning L1960:5001.....	18
Stensättning L1960:4762.....	19
Lägenhetsbebyggelse L1960:5003	20
Hög L1967:7615.....	23
Hällristning L1967:8171	24
Boplats L1967:8197	24
Stensättning L1970:7425.....	24
Boplatsområde L2021:8032	27

Boplatssområde L2021:8047	29
Boplatssområde L2021:8091	33
Boplatssområde L2021:8092	35
Boplatssområde L2021:8093	37
Boplat L2021:8097	40
Boplatssområde L2021:8110.....	42
Övriga kulturhistoriska lämningar	45
Fyndplats L2021:8111	45
Röjningsröse L2021:8112.....	45
Fossil åker L2021:8148	45
Hägnadssystem (fägata) L2021:8149	46
Fyndplats L2022:897	46
Röjningsröse L2022:1306	47
Övriga iakttagelser	47
 FYNDBESKRIVNING	48
 TOLKNING OCH DATERING	48
Rituela miljöer från brons- och järnålder	48
Boplatssmiljöer från neolitikum, brons- och järnålder	50
Mesolitiska boplatser	50
Torpmiljö	50
Övriga kulturhistoriska lämningar	50
 ANTIKVARISK BEDÖMNING	53
 LITTERATUR	54
 ÖVRIGA KÄLLOR	54

BILAGOR

1. Fyndtabeller
2. Schaktplaner
3. Beskrivning schakt och provgropar
4. Anläggningsbeskrivning

Utredning mellan Steneby och Stora Holm

Arkeologisk utredning

SAMMANFATTNING

Hösten 2021 genomförde Göteborgs stadsmuseum en arkeologisk utredning steg 2 mellan Steneby och Stora Holm på centrala Hisingen. Inom området konstaterades sammanlagt 14 fornlämningar; åtta boplatslämningar, tre stensättningar, en hög, en lägenhetsbebyggelse samt en hållristning. Fem av dessa utgjorde tidigare kända lämningar med annan antikvarisk bedömning före utredningen, två av dem var kända fornlämningar. Även sex nya övriga kulturhistoriska lämningar påträffades, utöver ett antal tidigare kända fyndplatser. Dessa utgjordes av två fyndplatser, två röjningsrösen, en fossil åker och en fägata.

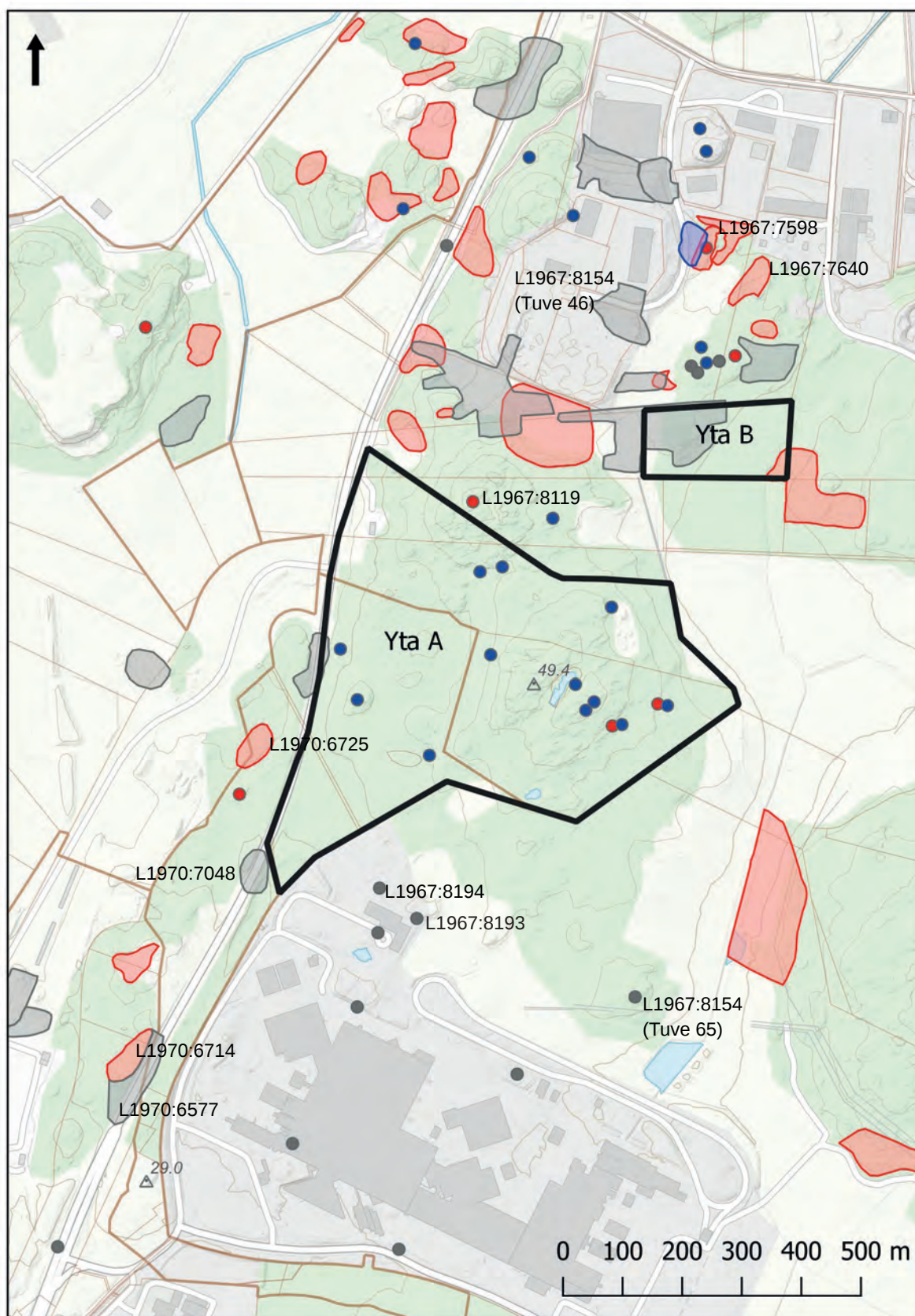
Fornlämningarna är skyddade enligt lag och kräver ytterligare antikvariska åtgärder om planerna på exploatering kvarstår. Två miljöer (torplämningen respektive ett komplex med stensättningar, boplatslämning och hållristning) bedöms ha särskilt höga kulturhistoriska värden. Stadsmuseet förordar ett bevarande av dessa miljöer.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens diarienummer:	431-39422-2021
Uppdragsnummer i Fornreg:	202101298
GSM dnr:	0724/21
GSM utredningsnr:	191
Fastighet:	Steneby 1:2, Tuve 36:8 m.fl., Göteborgs kommun
Socken:	Björlanda, Tuve
Landskap:	Bohuslän, Västergötland
Koordinater:	N:6405155/ E:143507 (SWEREF 99 12 00)
Uppdragsgivare:	Fastighetskontoret, Göteborgs stad
Grävningsorsak:	Ny detaljplan för verksamheter
Grävningsinstitution:	Göteborgs stadsmuseum
Datum för undersökning i fält:	2021-10-21 – 2021-11-10
Undersökt yta:	320 000 m ² (utredningsområde), ca 916 m ² (schakt)
Antal arkeologtimmar i fält:	228
Platsledare:	Karolina Kegel
Övriga deltagare i fält:	Niklas Borg, Ulf Ragnesten
Inventarienummer GSM:	GSMA:210021, GSMA:220002-GSMA:220006

Figur 1. Utredningsområdets läge på centrala Hisingen. Topografiska kartan, skala 1:100 000.

Figur 2. Utredningsområdets två delytor mellan Steneby och Stora Holm. Närliggande fornlämningar markeras med rött, övriga kulturhistoriska lämningar med blått, borttagna lämningar med grått. Lämningar som omnämns på sidorna 7-9 är märkta med beteckning. Skala 1:10 000.

INLEDNING

Hösten 2021 genomförde Göteborgs stadsmuseum en arkeologisk utredning mellan Stora Holm och Steneby på centrala Hisingen (figur 1-2). Utredningen föranleddes av planerna på en ny detaljplan för verksamheter inom området och utfördes under tre blöta höstveckor med begränsat dagsljus.

Utredningsområdet omfattade ca 32 hektar mark fördelat på två ytor, där huvuddelen om ca 29 hektar (område A) var belägen strax norr om Volvo Tuves verksamhetsområde i Steneby, medan en mindre yta om knappt 3 hektar (område B) låg omedelbart sydost om Stora Holms industriområde.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Topografi

Utredningsområdet är beläget i östkanten av en större dalgång som sträcker sig mot nord/nordväst, och som övergår i det öppnare och mer låglänta landskapet i Säve. Topografin är till stor del kuperad och ytorna ligger ca 20-50 m över havet.

Den större av de två delytorna (A) var i huvudsak belägen i igenväxande skogsmark på 20-50 m över havet (figur 3-4). Terrängen var varierad och bitvis mycket kuperad. Centralt i området fanns ett större bergsparti med en liten tjärn (figur 5). Även i norr anslöt ett större bergsområde. Däremellan fanns mindre dalar och sluttningar med impediment och små våtmarker. Västerut avgränsades området av

Figur 3. Norra gränsen av yta A. En äldre markväg som leder mot Huke. Till vänster i bild ligger det bergsområde där röset L1967:8119 är beläget. Foto mot öst.

Figur 4. De centrala delarna av yta A. En av många gärdesgårdar skymtande till vänster.

Figur 5. Den lilla tjärnen på bergsområdet centralt på yta A. Foto mot N.

Figur 6. Igenväxande hagmark på yta B.

Figur 7. Östligaste delen av yta B med den översvämmade Hukebäcken. På andra sidan bäcken syns den slänt i vilken boplats L1967:8197 är registrerad. Foto mot norr.

en bitvis brant sluttning ner mot Hisingsleden. I söder och sydväst sluttade marken ned mot äldre åker- och betesmark, igenvuxen eller planerad med skog. Detsamma gällde längst i öst, där den ännu brukade marken kring Huke gård anslöt.

Den mindre utredningsytan (B) var belägen ca 200 m nordost om yta A. Detta område bestod framför allt av igenväxande hagmark och äldre åkermark (figur 6). Den högst belägna delen i väster låg ca 30 m över havet. Området utgjordes här av relativt plana gräsbevuxna ytor kring mindre impediment. Därifrån sluttade området österut, för att övergå till bitvis sankt marker belägna drygt 20 m över havet. Området avgränsades här av en mindre å som i det äldre kartmaterialet kallas Hukebäck (figur 7). Vattendraget rinner norrut och mynnar ut i Holmdammen på Stora Holms ägor. En mindre yta på andra sidan ån ingick i område B.

SGU:s jordartskarta visar att stora delar av området ligger direkt på urberg med tunna jordlager. Längst i öst samt i ett nord-sydligt stråk igenom de centrala delarna av yta A finns omfattande områden med sandig morän. De västra delarna av yta A och större delen av yta B, som inte utgörs av berg, består av lermark. På en mindre yta i norra delen av område A finns postglacial sand.

Då området är så pass högt beläget har endast delar av det legat strandnära under sten- och bronsålder. Under mellanmesolitikum, då havet stod upp till 25 m högre än dagens nivå, låg området för utredningen på en ca 2 km lång och 0,5 km bred landtunga på norra delen av en större ö i kustbandet. De västligaste delarna, liksom östra delen av yta B, låg under vatten. När havsnivån sjunkit till 20 m över dagens låg nordvästra delen av området direkt strandnära, men redan mot slutet av äldre stenålder med en havsnivå 15 m över dagens låg stranden åtminstone 1 km bort. Ännu under bronsåldern var dock utredningsområdet beläget på en större ö, med 1-2 km till havet i norr och väst.

Fornlämningar

Centrala Hisingen är mycket fornlämningsrikt, med en stor variation av lämningar från alla förhistoriska perioder (figur 2). Ett flertal boplatser från sten-, brons- och äldre järnålder är kända i närområdet, inte minst omedelbart norrut samt västerut mot Alleby. Boplatserna ligger främst i sluttningar och mindre dalgångar belägna 20-30 m över havet (Nieminen & Nordström 2006). Ett stort antal stensättningar finns på bergshöjder och impediment. På berget omedelbart norr om yta A är även ett röse registrerat (L1967:8119). Vid besök på platsen noterades dock att lämningen är ganska blygsam och kanske snarare bör beskrivas som en stensättning.

Av lämningarna i närområdet är det två som särskilt sticker ut. Utredningsområdet ligger mitt emellan de två så kallade ”kultbergen” Tuve 65:1 (L1967:8154) respektive Tuve 46:1 (L1967:7622), grav- och boplatsoområden som är välkända i västsvensk arkeologi (Andersson 1976; Lönn 2014; Munkenberg 2012). Då

lokalerna är kända i litteraturen under sitt RAÄ-nummer används här de äldre beteckningarna. Fornlämningarna undersöktes 1975 respektive 2011 och ligger båda endast några hundra meter från det aktuella utredningsområdet (figur 2). De stenklädda bergen utgör komplexa anläggningar där det mest iögonfallande draget är omfattande, svårtolkade och sannolikt rituella stenkonstruktioner med spår av eldning, flintslagning och gravläggning. Dateringarna ligger framför allt i bronsålder och äldsta järnålder, men på Tuve 46 fanns också ett omfattande senneolitiskt material i form av avancerat flinthantverk (Apel 2015). De två kultbergen nämns särskilt i undersökningsplanen inför utredningen, då den liknande topografin och förekomsten av möjliga gravar från brons- och järnålder inom området indikerade att liknande lämningar kunde finnas här. Tuve 65 var exempelvis endast registrerad som en stensättning före den arkeologiska undersökningen som gjordes på 70-talet (KMR).

Ytterligare relevanta lämningar i området utgörs bland annat av grav- och boplatsoområdet L1970:6714 och L1970:6577 (Björlanda 113:1-2) ca 300 m sydväst om yta A, delundersökt 1972 (Arkeologisk arkivrapport 1972:6). Här påträffades en skärvtenshög och en stensättning daterade till yngre bronsålder, förromerska flatmarksgravar och en vikingatida härd. Ytterligare två skärvtenshögar har funnits strax söder om utredningsområdet (L1967:8194, L1967:8193), på ett impediment som idag huserar en klubbstuga vid Volvo Tuve. Intill en av dessa skärvtenshögar påträffades vid undersökning ett fragment av en degel (Andersson & Arvidsson 1977). En boplatz med trolig datering till senneolitikum-bronsålder undersöktes också 1974 omedelbart sydväst om yta A (L1970:7048). Här fanns begränsade mängder fynd, men bland dessa ett fragment av ett flathugget redskap (Andersson 1975). Två flathuggna skärar har också påträffats inom boplatzen L1970:6725 strax väster om området (Arvidsson 1977).

Ett antal mindre gravfält finns i närområdet. Norr om yta B finns t ex de två närliggande lokalerna L1967:7598 (Tuve 63:1) och L1967:7640 (Tuve 43:1). Det förstnämnda gravfältet består av sju stensättningar och tre gravar markerade med block. Vid förundersökning av Bohusläns museum påträffades bland annat harts, möjliga båtnitar samt ett par degelfragment (Åberg 2008). Grav- och boplatsoområdet daterades till yngre bronsålder och äldre järnålder. Drygt 50 m österut ligger gravfältet L1967:7640 (Tuve 43:1). Detta består enligt revideringsinventeringen av minst 2 högar och 4 stensättningar. Tidigare uppgifter anger dock upp till 20 anläggningar på gravfältet (KMR). Enligt inventeringen 1989 skulle några av anläggningarna kunna utgöra skärvtenshögar.

Ett tredje gravfält har legat strax söder om vad som idag är Volvo Tuves verksamhetsområde (L1970:6852, tidigare Björlanda 110:1/Tuve 181:1). Gravfältet undersöktes 1971-72 och visade sig bestå av sex gravar med datering till yngre

romersk järnålder, däribland två domarringar. Bland fynden fanns två fibulor, en remsölja, en fragmenterad benkam och flera kärl med dekor av så kallad Ytter Restad-typ (Wigforss 1972).

Sammantaget kan områdets fornlämningsmiljöer sägas ha en stark prägel av brons- och äldre järnålder, med såväl boplotsaktiviteter som gravar och andra platser med rituella funktioner. Inte minst de i Västsverige mindre vanliga skärvstenshögarna är relativt välrepresenterade i trakten.

Tidigare kända fornlämningar inom utredningsområdet

Inom det aktuella utredningsområdet fanns innan utredningen tre kända fornlämningsklassade objekt och 12 övriga kulturhistoriska lämningar eller lämningar med oklar antikvarisk status (tabell 1, figur 8). Fornlämningarna utgjordes av en hållristning i form av två skeppsfigurer (L1967:8171), en gravhög (L1967:7615) samt delar av en stenåldersboplatz (L1967:8197). Ytterligare två boplatser (Tuve 88:1, Björlanda 398:1) undersöktes på 1970-talet. Fyndmängden inom dem var begränsad och de bedömdes vara borttagna efter sonderingsundersökning. Den ovannämnda högen (f.d. Tuve 48:2) var förvisso registrerad som fornlämning, men beskrevs i Kulturmiljöregistret (KMR) som osäker och ”möjligen upplagd i sen tid”. I den steg 1-utredning som gjordes 2005 omnämns lämningen inte alls (Nieminen & Nordström 2006). En bedömning av lämningens antikvariska status var därför nödvändig.

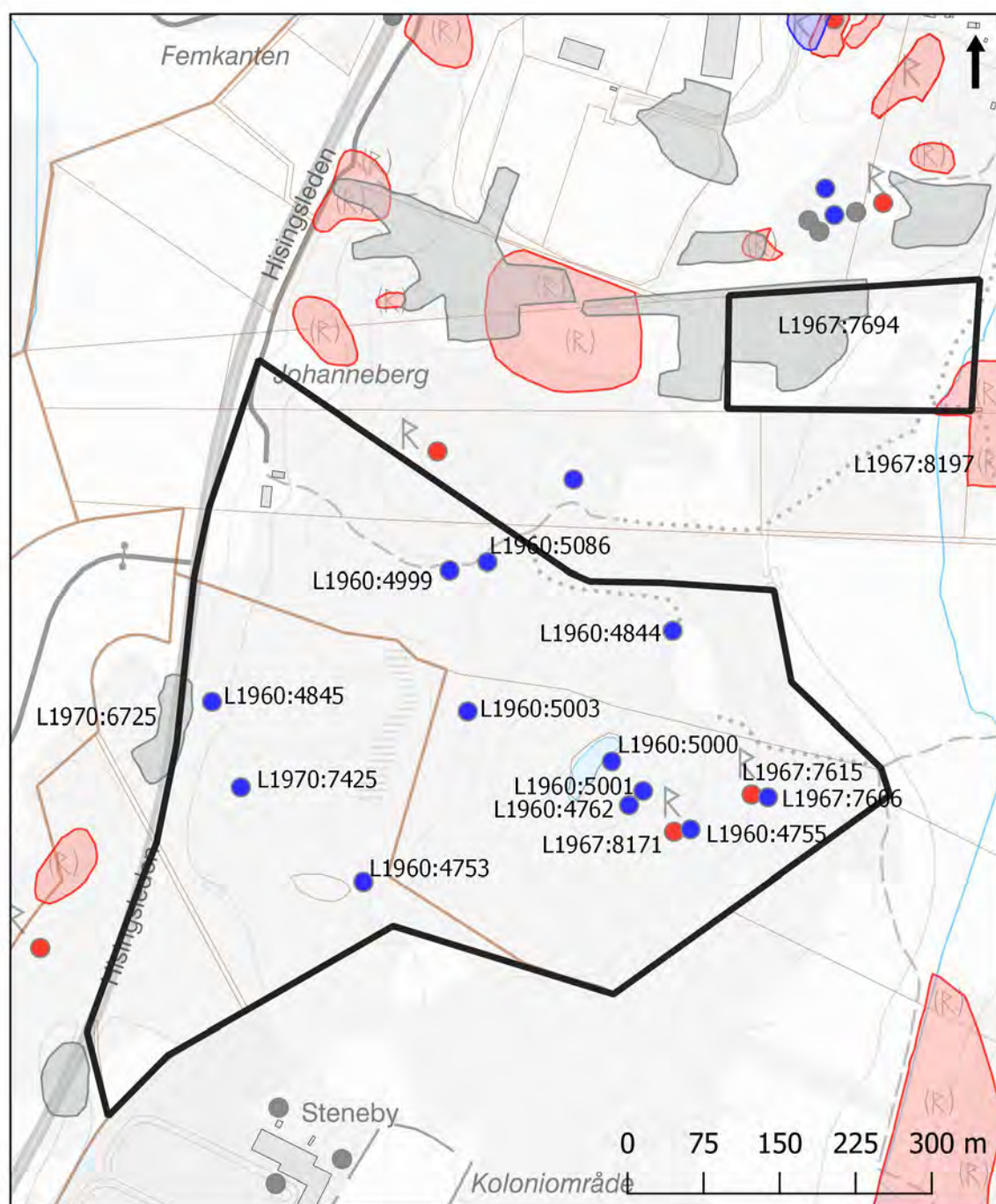
De 12 övriga lämningarna bestod av åtta fyndplatser, tre möjliga stensättningar och en lägenhetsbebyggelse. Flera av dem upptäcktes i samband med steg 1-utredningen 2005.

OMRÅDETS UTSEENDE OCH FÖRUTSÄTTNING

I söder ansluter området till Volvo Tuves verksamhetsområde i Steneby. Längst i sydväst fanns inom utredningsområdet en ca 60x60 m stor urschaktad och grusad yta, använd vid snöröjning. Kring denna låg den bortgrävda jorden i höga vallar. Denna yta utgick från utredningen.

Längst i nordväst låg en nyligen övergiven bebyggelse, bestående av bostadshus och ladugård samt minst två äldre byggnadsrester i form av källargrunder. En mindre trädgård omgärdade bebyggelsen och anslutande jordbruksmark i form av en åker i vall låg norr om denna. Bebyggelsen är uppförd på 1940-talet (Nieminen & Nordström 2006, s. 26), men husgrunderna är sannolikt äldre.

Generellt var utredningsområdet svårframkomligt, dels på grund av den kuperade terrängen, dels på grund av kraftig igenväxning. De stigar som syns ännu på moderna kartor över området var i många fall inte möjliga att identifiera eller ta sig fram på med maskin. De mycket blöta markerna påverkade också framkomlighet och dokumentation.

Figur 8. Kända lämningar inom de aktuella ytorna före utredning. Röda markeringar visar fornlämning, blått visar övrig kulturhistorisk lämning och grått markerar borttagna lämningar. Skala 1:7000.

Tabell 1. Kända lämningar inom utredningsområdet före utredning, inklusive borttagna lämningar.

Lämningsnr	RAÄ-nr	Typ	Befintlig beskrivning KMR	Antikvarisk status/ kommentar
L1967:8171	Tuve 48:1	Hällristning	Hällristning, ca 0,5x0,5 m stor yta, bestående av 2 skeppsfigurer. Den V är tydligast, 0,45 m lång och ca 5 cm bred, tvålinjig slädtyp med bemanningsstreck och s.k. spant mellan relings- och köllinjen. Ristningslinjen är 5 mm bred och 1 mm djup. 0,25 m Ö om ovan och något lägre är en liknande skeppsfigur, mycket otydlig, synbarligen utan bemanningsstreck.	Fornlämning
L1967:7615	Tuve 48:2	Hög	Hög? 5 m diam och 0,4 m h. Verkar delvis lös i ytan, möjligen upplagd i sen tid.	Fornlämning (osäker)
L1967:8197	Tuve 121:1	Boplat	Boplat, ca 180x80 m (NV-SÖ). Undersökt med provgropar. Ringa flintförekommst samt inga konstruktioner eller kulturlager (GAM 1971). Pga. senare inkomna fynd har boplaten omvärderats.	Fornlämning Endast delvis inom UO
L1970:6725	Björlanda 398:1	Boplat	-	Ingen antikvarisk bedömning (borttagen).
L1967:7694	Tuve 88:1	Boplat	-	Ingen antikvarisk bedömning (borttagen).
L1960:4845	Björlanda 589	Fyndplats	Fyndplats för 2 flintavslag, påträffade i rotvälta vid arkeologisk utredning år 2005	Övrig kulturhistorisk lämning
L1960:4753	Björlanda 590	Fyndplats	Fyndplats för 1 flintavslag, påträffad i rotvälta vid arkeologisk utredning år 2005.	Övrig kulturhistorisk lämning
L1967:7606	Tuve 135:1	Fyndplats	Fyndplats, med oviss utsträckning. [...] Tidigare fynd: redskap, skärvor, flinta, keramik.	Övrig kulturhistorisk lämning
L1960:5086	Tuve 202	Fyndplats	Fyndplats för 1 plattformskärna, påträffad vid arkeologisk utredning år 2005.	Övrig kulturhistorisk lämning Flintdolksfragment och brända ben bland fynden
L1960:4999	Tuve 204	Fyndplats	Fyndplats för ett par flintavslag och 1 spånfragment, påträffade vid arkeologisk utredning år 2005.	Övrig kulturhistorisk lämning

Lämningsnr	RAÄ-nr	Typ	Befintlig beskrivning KMR	Antikvarisk status/ kommentar
L1960:5000	Tuve 205	Fyndplats	Fyndplats för ett par flintavslag, påträffade i rotvälta vid arkeologisk utredning år 2005.	Övrig kulturhistorisk lämning
L1960:4844	Tuve 193	Fyndplats	Fyndplats för förhistorisk keramik, påträffad i rotvälta vid arkeologisk utredning år 2005.	Övrig kulturhistorisk lämning
L1960:4755	Tuve 196	Fyndplats	Fyndplats för 1 flintavslag, påträffad i rotvälta vid arkeologisk utredning år 2005.	Övrig kulturhistorisk lämning
L1960:4762	Tuve 198	Stensättning?	Stensättning, trolig, beskrivning saknas. Påträffad vid arkeologisk utredning år 2005.	Möjlig fornlämning
L1960:5001	Tuve 206	Stensättning?	Stensättning, trolig, beskrivning saknas. Påträffad vid arkeologisk utredning år 2005.	Möjlig fornlämning
L1960:5003	Tuve 208	Lägenhetsbebyggelse	Torplämning, bestående av en stenbyggnad och hägnadssystem i form av stengärdesgårdar. Torpet var bebott fram till 1912. Påträffad vid arkeologisk utredning år 2005.	Möjlig fornlämning
L1970:7425	Björlanda 109:1	Fornlämningsliknande lämning	Stensättningsliknande lämning, ore-gelbunden, ca 4 m diam och 0,4 m h. Består av en jord- och torvpackning på berget, där inga stenar äro synliga eller kännbara med kniv. Den verkar dock ej naturlig, och läget är mycket lämpligt för fornlämning.	Övrig kulturhistorisk lämning

ÄLDRE KARTOR OCH ARKIVHANDLINGAR

Då steg 1-utredningen som gjordes 2005 omfattade en ingående kart- och arkivstudie hänvisas i huvudsak till rapporten av Nieminen & Nordström (2006) för kartöversikter och detaljer kring områdets historia. Några relevanta uppgifter bör dock nämnas här.

Utredningsområdet ligger på samfällda utmarker till Tuve Nord- och Bergsgårdar samt Huke och Unnered inom Tuve socken, samt på utmarken till Steneby inom Björlanda socken. Området gränsar till säteriet Holms ägor i norr (idag Stora Holm). Den västgötska socknen Tuve har legat under svenskt styre sedan 1200-talet, medan grannsocknen Björlanda tillhörde Bohuslän och därmed Norge fram till freden i Roskilde 1658 då landskapet övergick i svensk ägo. Gränsen mellan socknarna har gått centralt genom området med södra och västra delen av yta A tillhörande Björlanda och övriga ytor hörande till Tuve. Smärre ändringar i sockengränserna har dock skett i modern tid.

Under såväl Tuve by, Huke som Unnered fanns flera torpställen. Minst två av dem bör ha varit belägna inom utredningsområdet; ett under Unnered och ett under Tuve Bergsgården; troligen också ett under Huke (Nieminen & Nordström 2006, s. 26ff). Det sistnämnda kunde inte identifieras vid fältinventering 2005, men ska ha legat vid gränsen mot Steneby, det vill säga inom nordligaste delen av yta A. På 1896 års karta över Holms säteri redovisas dock även ett torp på Tuve Bergsgårdens marker, som bebyggelseantikvarie Karin Nordström menar skulle kunna vara samma som Huke-torpet (Nieminen & Nordström 2006, s. 26).

Det andra säkra torpet inom utredningsområdet var ett av fyra under Unnered, kallat Unnereds Tå (Karlsson 1992, s. 55f) eller möjligen Bergen (OGB 1927, s.129). Detta ska ha varit bebott åtminstone från tidigt 1800-tal fram till 1912 och har även gått under namnet *Hårfattigs*, efter en torpare under andra hälften av 1800-talet (Karlsson 1992, s. 55). Byggnadslämningar av detta torp påträffades 2005 och registrerades då som en övrig kulturhistorisk lämning. Vid tiden för utredningen uppfyllde inte torplämningar rekvisiten för fornlämning, om bebyggelsen inte fanns belagd på äldre kartor. Varken Huketorpet eller Unnereds Tå finns redovisade på kartorna från laga skiftet, och äldre skifteskartor saknas. Den karta som upprättades vid storskifte av Tuve sockens utmark 1758-59 enligt *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län* (OGB 1927, s. 127) saknas i Lantmäteriets digitala arkiv.

Det gravröse som är beläget på krönet av berget strax norr om yta A finns dock utsatt på laga skifteskartan över Tuve från 1832. Det bär här namnet Steneby rös, trots att det ligger på Tuve Nordgårdens marker. Enligt OGB har dock ortnamnet Steneby inte med appellativet sten att göra utan syftar troligen på mansnamnet (OGB 1936, s. 26).

TIDIGARE FYND OCH UNDERSÖKNINGAR

Delar av den aktuella ytan har tidigare varit föremål för begränsade arkeologiska insatser. En så kallad sonderingsgrävning genomfördes 1971 och berörde bland annat boplatsen L1967:7694 inom den nu aktuella yta B (Urwitz 1972, Urwitz & Andersson 1972). På den del av fornlämningen som var belägen inom det nu aktuella utredningsområdet ska tidigare keramikskärvor ha påträffats (Urwitz 1972, s. 332). Även sotbemängda fläckar hade tidigare iakttagits i åkern. I samband med grävningen påträffades i provgroparna spridd slagen flinta och enstaka flintredskap, bland annat en skrapa. Även små mängder keramik och bränd lera framkom i provgroparna. Då fyndmängden var begränsad bedömdes boplatsen som borttagen efter undersökningen. Ytterligare en sonderingsgrävning 1975 berörde området omedelbart söder om yta A, däribland de två ovannämnda boplatserna L1970:6725 och L1970:7048 med fynd av flathuggna föremål (Andersson & Cullberg 1976).

År 2005 utfördes en utredning, steg 1, inom huvuddelen av det nu aktuella området (Nieminen & Nordström 2006). Endast fältinventering samt kart- och arkivstudier gjordes då av området. Utredningen täckte en större yta som även omfattade området norrut kring Stora Holm, men endast den norra delen gick vidare till steg 2, det vill säga sökschaktning. Vid utredningen 2005 påträffades fyra fyndplatser för flinta och en fyndplats för keramik, två möjliga stensättningar och en torplämning inom yta A (figur 8, tabell 1). 12 möjliga boplatslägen identifierades utifrån topografi och/eller lösfynd. Då den nu aktuella ytan inte gick vidare till steg 2 bedömdes aldrig antikvarisk status för de eventuella stensättningarna.

SYFTE OCH METOD

Syftet med den arkeologiska utredningen var att ta reda på om fornlämningar berörs av det planerade arbetsföretaget, i detta fall en ny detaljplan för verksamheter. Eventuella okända fornlämningar inom området skulle identifieras och antikvarisk status för osäkra kulturhistoriska lämningar bedömas. Utgångspunkten var resultaten från steg 1-utredningen från 2005. Utredningen skulle också preliminärt avgränsa eventuella nyupptäckta fornlämningar inom utredningsområdet.

Fältinventering

Fältinventeringen var översiktlig då en ingående inventering genomförts i samband med 2005 års utredning, steg 1 (Nieminen & Nordström 2006). Syftet var att bedöma de kända lämningarnas antikvariska status och få en bättre lägesangivelse genom inmätning med GPS. Det senare gällde särskilt lämningar som blivit byråmässigt markerade på kartan. I flera fall var det inte helt lätt att återfinna lämningarna, dels för att lägesangivelserna kunde avvika upp till 30-40 m från den faktiska

punkten, dels på grund av den igenväxning som skett inom området.

Sökschaktning

Utredningen genomfördes genom grävning av sökschakt med en ca 6 tons larvgående grävmaskin. På ytor där grävmaskinen hade svårt att komma fram grävdes ett mindre antal provgropar för hand. Samtliga schakt, provgropar och arkeologiska objekt mättes in med RTK-GPS, fotades och beskrevs. Den bitvis täta skogen och kuperade terrängen innebar dock att noggrannheten hos mätningarna emellanåt var ganska låg. Anläggningar har därför ibland endast mätts in som punkter och de inmätta objektens exakta läge och utbredning kan ibland avvika upp till ett par meter.

I samband med utredningen 2005 ringades tolv delområden in, som bedömdes vara intressanta att gå vidare med till schaktgrävning inom det nu aktuella utredningsområdet (område 1-10, 15, 24; Nieminen & Nordström 2006, s. 14-20). Områdena bestämdes med hänsyn till topografi, fältiakttagelser, eventuella påträffade lösfynd samt i relation till tidigare kända fornlämningar. Av dessa områden berördes samtliga av sökschaktning utom område 7 och 24. Det förstnämnda bedömdes vara alltför blockigt och ojämnt för att utgöra ett sannolikt boplatsläge, vilket också var fallet med område 2 som bara berördes med ett schakt. Område 24 var omgivet av mycket tät skog och svårtillgängligt.

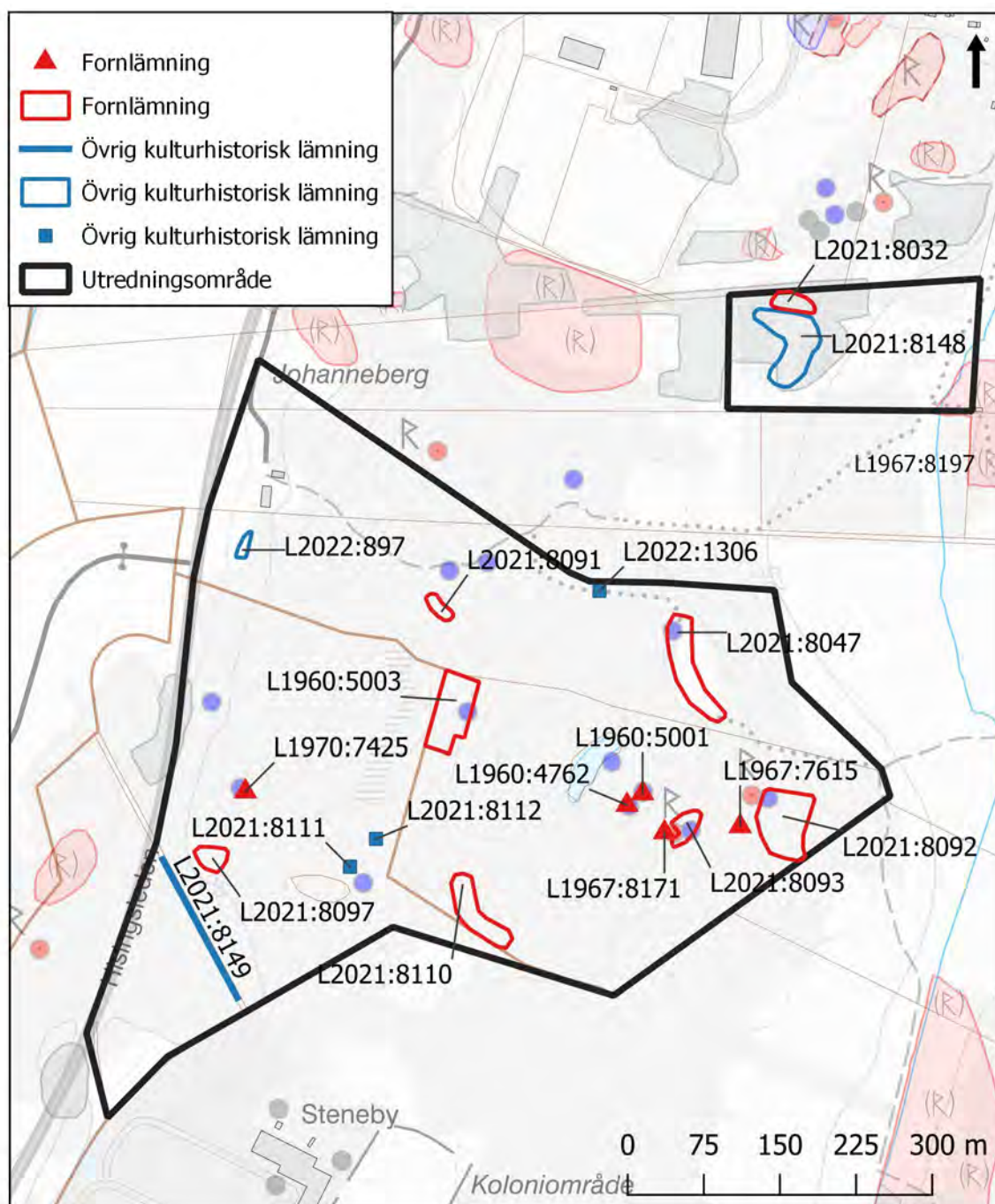
NATURVETENSKAPLIGA BESTÄMNINGAR

Inga naturvetenskapliga analyser gjordes inom projektet.

RESULTAT OCH GRÄVNINGSIAKTTAGELSER

Efter genomförd utredning har 14 fornlämningar konstaterats inom området (tabell 2, figur 9). Dessa utgörs av åtta boplatser, tre stensättningar, en hög, en hållristning och en lägenhetsbebyggelse. Av fornlämningarna är sju nyfynd vid utredningen och fem tidigare osäkra fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar som bedömts utgöra fornlämning. Därtill kommer de två tidigare kända fornlämningarna.

Sex nya övriga kulturhistoriska lämningar påträffades även vid utredningen (tabell 2, figur 9). Dessa utgjordes av två fyndplatser, två röjningsrösen, en fossil åker och en fägata (hägnadssystem). Tre av de tidigare registrerade fyndplatserna visade sig indikera boplatssytor; dessa har överförts till den nyfunna boplatslämning de ligger inom. Sammanlagt finns därmed 10 övriga kulturhistoriska lämningar inom området. Nedan redovisas nyfunna fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar, samt de lämningar vars antikvariska status ändrats vid utredningen (jämför tabell 1). Samtliga schakt och anläggningar är beskrivna i bilagorna 2-4.

Figur 9. Samtliga fornlämningar samt nyfunna övriga kulturhistoriska lämningar efter genomförd utredning. Skala 1:7000.

Tabell 2. Samtliga lämningar inom utredningsområdet efter genomförd utredning. Nyfunna lämningar saknar RAÄ-nr.

Lämningsnr	RAÄ-nr	Typ	Antikvarisk status	Kommentar
L1960:4762	Tuve 198	Stensättning	Fornlämning	Intill L1960:5001
L1960:5001	Tuve 206	Stensättning	Fornlämning	Intill L1960:4762
L1960:5003	Tuve 208	Lägenhets- bebyggelse	Fornlämning	Torpmiljö med byggnadslämningar, brunn, hägnader
L1967:7615	Tuve 48:2	Hög	Fornlämning	Belägen ca 35 m SV om tidigare markering
L1967:8171	Tuve 48:1	Hällristning	Fornlämning	-
L1967:8197	Tuve 121:1	Boplat	Fornlämning	Endast delvis inom UO
L1970:7425	Björlanda 109:1	Stensättning	Fornlämning	-
L2021:8032	-	Boplat	Fornlämning	Yta B
L2021:8047	-	Boplat	Fornlämning	Motocrossbanan
L2021:8091	-	Boplat	Fornlämning	Söder om röseberget
L2021:8092	-	Boplat	Fornlämning	Platå öster om gravhög
L2021:8093	-	Boplat	Fornlämning	Stenpackningar vid flyttblock
L2021:8097	-	Boplat	Fornlämning	Mesolitiskt gruslager
L2021:8110	-	Boplat	Fornlämning	Silkärtsfynd
L1960:4753	Björlanda 590	Fyndplats	Övrig kulturhistorisk lämning	Fyndplats för flinta
L1960:4755	Tuve 196	Fyndplats	Ingen antikvarisk bedömning	Överförd till boplat L2021:8093
L1960:4844	Tuve 193	Fyndplats	Ingen antikvarisk bedömning	Överförd till boplat L2021:8047
L1960:4845	Björlanda 589	Fyndplats	Övrig kulturhistorisk lämning	Fyndplats för flinta
L1960:4999	Tuve 204	Fyndplats	Övrig kulturhistorisk lämning	Fyndplats för flinta
L1960:5000	Tuve 205	Fyndplats	Övrig kulturhistorisk lämning	Fyndplats för flinta
L1960:5086	Tuve 202	Fyndplats	Övrig kulturhistorisk lämning	Fyndplats för flinta
L1967:7606	Tuve 135:1	Fyndplats	Ingen antikvarisk bedömning	Överförd till boplat L2021:8092
L2021:8111	-	Fyndplats	Övrig kulturhistorisk lämning	Fyndplats för flinta
L2021:8112	-	Röjningsröse	Övrig kulturhistorisk lämning	Sentida
L2021:8148	-	Fossil åker	Övrig kulturhistorisk lämning	Sentida röjningsröseområde, terrasskant
L2021:8149	-	Hägnadssystem	Övrig kulturhistorisk lämning	Fägata
L2022:897	-	Fyndplats	Övrig kulturhistorisk lämning	Fyndplats för flinta
L2022:1306	-	Röjningsröse	Övrig kulturhistorisk lämning	Osäkert

Fornlämningar

Stensättning L1960:5001

Stensättning, oval, minst 9x7 m och 0,5 m hög. Inga stenar syntes i ytan, men enstaka kunde kännas med jordsond under torven. För att bedöma anläggningens antikvariska status avtorvades ett ca 1 m brett schakt för hand (S1) från anläggningens krön och österut (figur 10-11). Under 5 cm vegetationsskikt framkom en gles jordblandad stenpackning av 0,1-0,25 m stora stenar i ett lager av mörkbrun, humös sandig silt. Stenpackningen blev tätare utåt gravens kant och fortsatte flera meter utanför den synliga välvningen. Den avslutades av tre större block, 0,6-0,7 x 0,4-0,6 m stora, möjligen utgörande en kantkedja.

Anläggningar: Stensättning (A14)

Fynd: Enstaka flintavslag och kvartskross.

Figur 10. Stenpackningen i S1, grävd genom östra delen av stensättning L1960:5001. Foto mot väst.

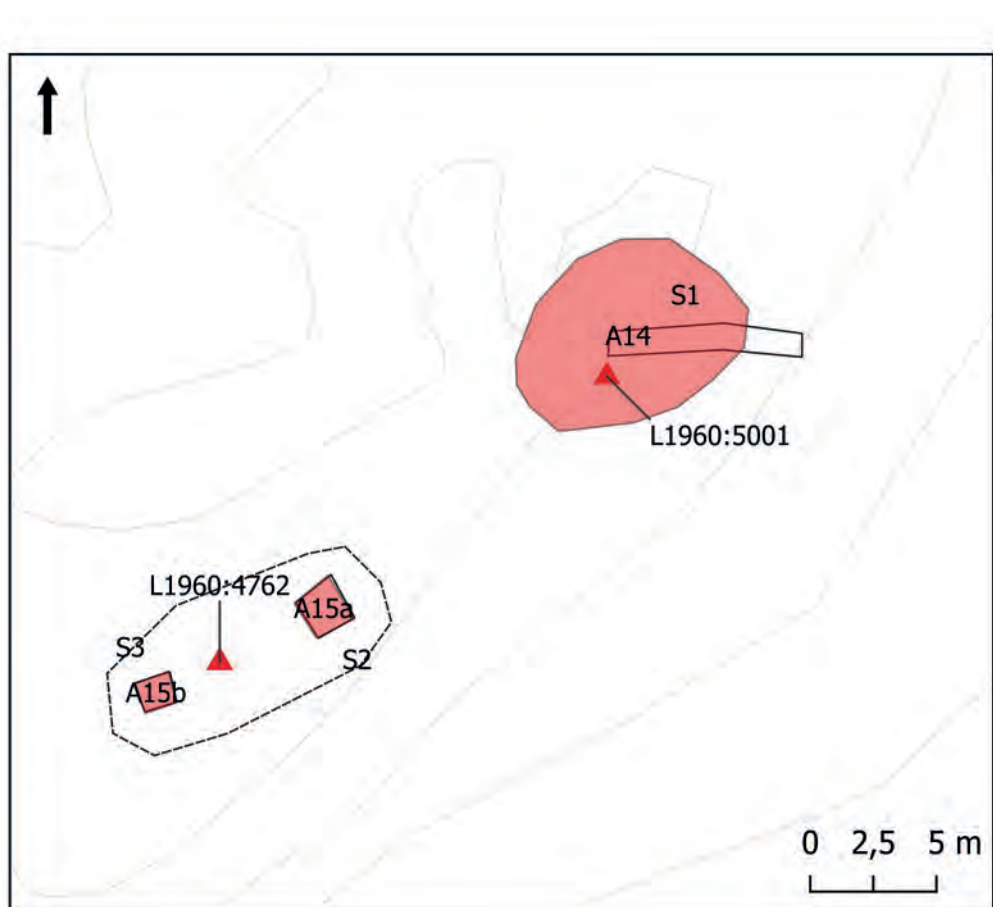
Stensättning L1960:4762

Stensättning, oval, uppskattningsvis 12x6 m stor och 0,1 m hög. I två större provgropar (S2-S3, figur 11) uppe på krönet av det centrala bergsområdet på yta A påträffades en jordfylld stenpackning av i huvudsak 0,1-0,3 m stora stenar (A15a, A15b; figur 12-13). Packningen var flack, kraftigt övertorvad och inte synlig ovan mark förutom en ensam sten som stack fram ur mossan. Stratigrafin i de båda

schakten utgjordes av 5-10 cm torv/vegetationsskikt och därunder mörkbrun humös sandig silt med stenpackning ned till 10-15 cm, där grävningen avbröts. Packningen grävdes inte igenom. I S2 var stenpackningen glesare och ojämnare i norr, tätare i söder och tycktes avgränsas av berg i öst. En möjlig konstruktionsdetalj i form av en rad tätt liggande stenar, ca 0,15 m i diameter, liggande i öst-västlig riktning syn-tes också i södra delen av provgropen (figur 12). Stenpackningarna tolkades som delar av samma flacka konstruktion.

Anläggningar: Stenpackningar/stensättning (A15a, A15b)

Fynd: Ett kvartsavslag i A15b.

Figur 11. Schakt och anläggningar vid stensättningarna L1960:5001 och L1960:4762. Den senare gravens utsträckning är streckad utifrån en tänkt avgränsning.

Figur 12. Stenpackning i S2 (A15a), stensättning L1960:4762. Foto mot nordväst.

Figur 13. Stenpackning i S3 (A15b), stensättning L1960:4762. Foto mot nordväst.

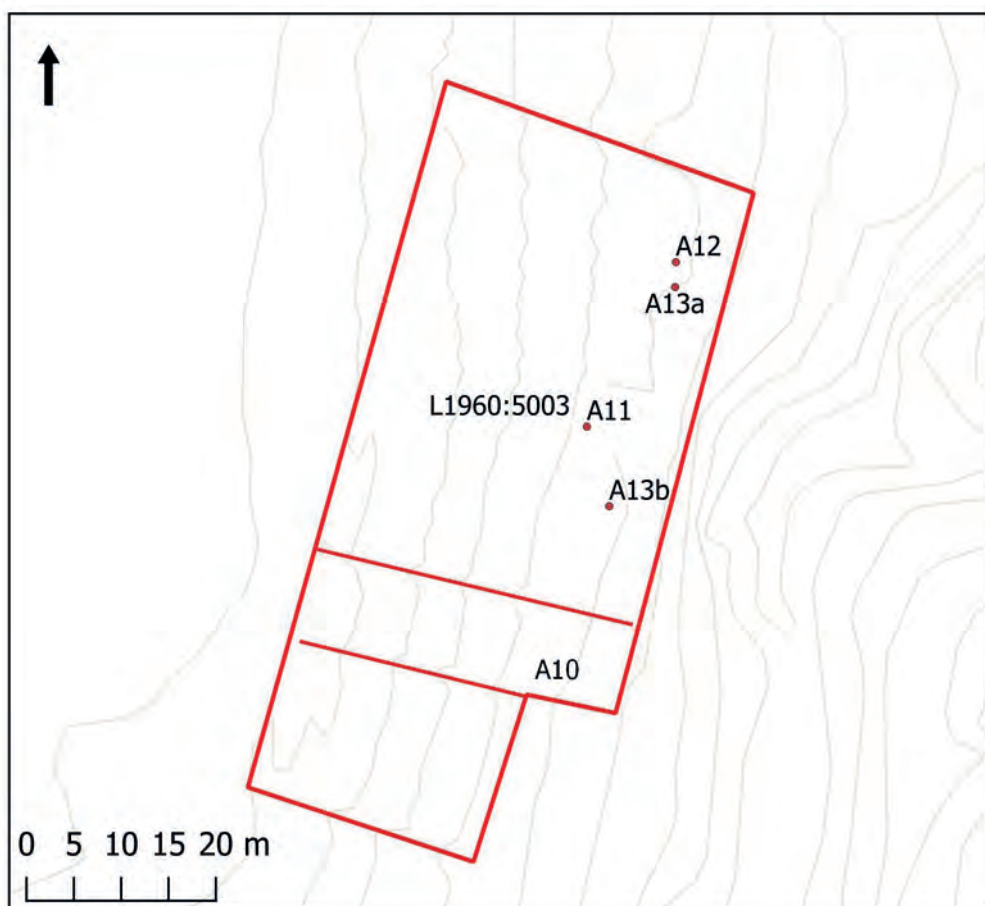
Lägenhetsbebyggelse L1960:5003

Torplämning bestående av husgrund, brunn, två terrasserade ytor samt hägnadssystem i form av stengärdesgårdar (figur 14). Huvudbyggnaden var ca 7x6 m stor och upp till 1,3 m hög, uppbyggd av 0,4-1,0 m stora stenar (figur 15). En spisiröseliknande konstruktion av gråsten fanns i nordvästra hörnet. På södra sidan fanns en farstuliknande utbyggnad, och på norra sidan ytterligare en liten tillbyggnad. Intill västra väggen fanns en halvcirkelformad jordvall. Omedelbart söder om huvud-

byggnaden fanns en terrasserad yta anslutande till en stengärdesgård. Ca 6 m norr om byggnadslämningen fanns ännu en husgrundsliknande terrasserad yta inom vilken den stensatta brunnen var belägen (figur 16). Torplämningen omgavs av ett hägnadssystem av stenmurar på en yta av ca 80x25-35 m. Stenmurarna varierade i utseende och var uppbyggda av ca 0,2-1,2 m stora stenar (figur 17). De var delvis vällagda kallmurar, delvis mer hopkastade stenvallar, 0,8-1,5 m breda och ca 1 m höga. Stenmurarna omgärdade byggnadslämningen och dess anläggningar samt inhägnade två mindre odlingsytor, ca 25x17 respektive 35x8 m stora. Inom dessa kunde man se grunda diken som avgränsat odlingstegar. Inga schakt drogs inom ytan och inga fynd gjordes.

Anläggningar: Husgrund (A11), brunn (A12), två terrasserade ytor (A13a-b), hägnadssystem (A10).

Fynd: -

Figur 14. Lägenhetsbebyggelsen L1960:5003 med bebyggelselämningar, hägnader, terrasserade ytor och brunn.

Figur 15. Husgrunden vid torplämningen. I förgrunden ser man den möjliga farstun. Till höger ansluter berget. Foto mot norr.

Figur 16. Museets praktikant Paula Molander mäter in brunnen. Foto mot norr.

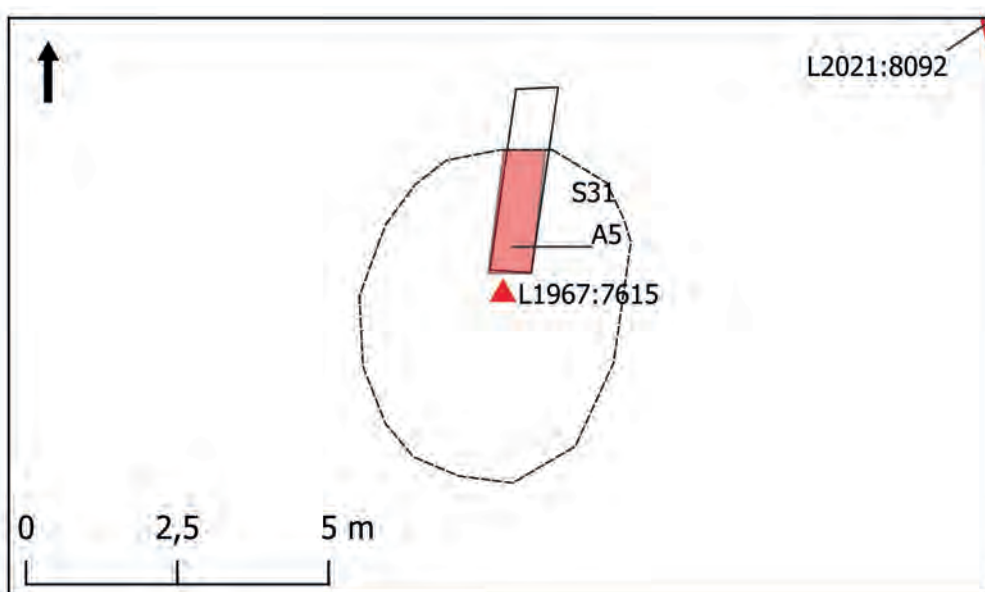
Figur 17. Del av hägnaderna kring torpet. Foto mot öst.

Hög L1967:7615

Rund eller svagt oval hög, 6x5 m stor och 0,5 m hög. Övertorvad, inga synliga stenar i ytan. Ett schakt togs upp i högens norrsida (S31, figur 18). Under 5 cm torv/vegetationsskikt framkom en jordfylld stenpackning med mörkbrun siltig sand och 0,2-0,3 m stora stenar ned till 22 cm djup. Därunder kom steril brun siltig sand. Stenpackningen hade ett tydligt avslut men utan konstruktionsdetaljer (figur 19).

Anläggningar: Hög (A5)

Fynd: -

Figur 18. Schakt S31 grävt genom högen A5. Högens utsträckning streckad.

Figur 19. Schakt S31 med tydlig stenpackning i högen L1967:7615. Niklas Borg står på krönet. Längst till vänster syns stengärdesgården som avgränsar den tidigare åkermarken i öst. Foto mot söder.

Hällristning L1967:8171

Fornlämningen bestod av två skeppsfigurer, belägna på en sydost-sluttande berghäll vid södra foten av det större bergsområdet centralt på yta A (figur 20). Den västra figuren var ca 0,45 m lång och ca 0,20 m bred, tvålinjig med spant- och bemanningsstreck. Skeppet hade ett djurhuvud i förstäven, inåtvänd akterstäv och förlängd akterköl (figur 21).

Ca 0,25 m öster om denna figur fanns ytterligare ett skepp, mycket otydligt och möjligen ofullständigt. Figuren var ca 0,30 m lång och 0,15 m bred, tvålinjig, utan bemanningsstreck. Den var mycket tunt ristad. I tidigare beskrivning står denna som en obestämbart figur (KMR).

Vid en kontroll av lämningen 2019, efter att en privatperson meddelat Stadsmuseet att ristningen inte gick att se trots att den var skyltad, borstades mossorna och förna av från hällen (dnr 0937/19). Vid samma tillfälle fylldes den i med krita för att lättare kunna fotografera figurerna. Det visade sig då att det gick att tolka akterstäven på två sätt; dels som en rak akterstäv, dels en inåtvänd. Det kan inte sägas med säkerhet om detta är en faktisk överhuggning eller en naturlig skåra i berget. Inga schakt grävdes intill hällristningen och inga fynd påträffades.

Anläggningar: -

Fynd: -

Boplats L1967:8197

Boplats, ca 180x80 m stor. Endast en mindre yta om ca 50x30 m i dess nordvästra del ligger inom utredningsområdet. Denna del ligger i en västslutning ned mot Hukebäcken, 21-24 m över havet (jämför figur 7). Ytan utgörs av tidigare åkermark, idag igenväxt med gräs och sly varför inga ytfynd kunde iakttas. I utredningsschakt dragna 30-70 m väster om boplatsen (S14-S16) framkom endast 1 avslag.

Anläggningar: -

Fynd: -

Stensättning L1970:7425

Stensättning, rund eller svagt oval, 6x7 m stor, 0,3 m hög och övertorvad (figur 22). Inga stenar syntes i ytan. För att bedöma anläggningens antikvariska status grävdes ett smalt schakt, ca 0,4 m brett och knappt 3 m långt, för hand i dess norra sida (S29). Under 10 cm torv och humös sand framkom en högfyllning av mörkbrun, något fet, grusig sand. Lagret kunde följas ned till 30 cm djup där berget tog vid. Längst in i schaktet, i botten av kulturlagret, framkom kolstänk och enstaka stenar, 0,1-0,2 m i stora (figur 23). I fyllningens utkant kom en möjlig kantkedja bestående

Figur 20. Hällen med hållristning L1967:8171. Foto mot nordväst.

Figur 21. Den övre, tydligare skeppsristningen syntes bra på den blöta hällen. Foto mot väst.

Figur 22. Stensättning L1970:7425 före avtorvning. Foto mot syd-sydost.

Figur 23. Övre, norra, delen av schaktet (S29) mot krönet av stensättning L1970:7425. Till höger syns den mer stenfyllda fyllningen som fanns längst in i anläggningen. Berget går i dagen under högfyllningen. Foto mot öst.

Figur 24. S29 i stensättningen L1970:7425 med raden av stenar som avslutar anläggningen i norr. En smal kantkedja? Foto mot syd-sydost.

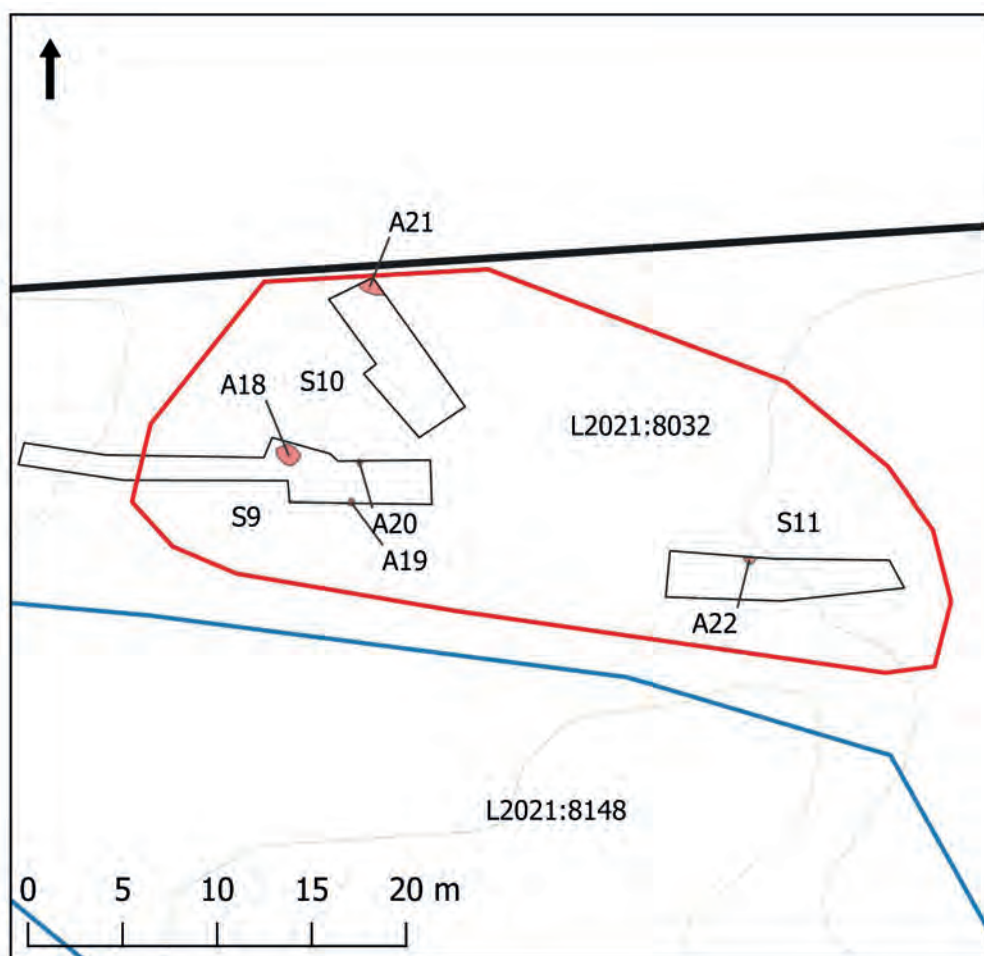
av fem relativt små stenar, 0,15-0,20 m stora, som dock låg i en ganska sned linje i relation till stensättningen (figur 24). Utanför denna stenrad gick berget i dagen.

Anläggningar: Stensättning (A3)

Fynd: Ca 70 flintavslag och övrig slagen flinta, ett tiotal av dem brända.

Boplatsområde L2021:8032

Boplatsområde, ca 45x15 m stort, beläget på en platå inom yta B. I tre schakt (S9-S11, figur 25) påträffades fem anläggningar bestående av två kokgropar/härdgropar, två stolphål, en oregelbunden mörkfärgning, samt ett tunt kultur- eller odlingslager (figur 26-28). Anläggningarna fortsatte utanför schakten åt N. Markstratigrafin bestod av 18-40 cm matjord, därunder sandig eller grusig silt ned till 30-40 cm i S9-S10. I S10 fanns i siltlagret även kolstänk och fynd samt i botten en torvig eller organisk horisont under vilken A21 påträffades. I schakt S11 följde under matjorden en humös, grusig silt med kolstänk ned till 30 cm djup. I botten av detta lager fanns en tunn sotig horisont, därunder kom steril grusig silt.

Figur 25. Schakt och anläggningar inom L2021:8032, omedelbart söder om utredningsområdets norra gräns.

Figur 26. S9 med stolphål och hård inom boplatssområde L2021:8032. Foto mot väst.

Figur 27. Lagerföljd i S11 inom boplatssområde L2021:8032. Foto mot väst.

Figur 28. Hård eller kokgrop A21 i utkanten av utredningsområdet och boplatssområde L2021:8032. Foto mot norr.

S9 grävdes genom vad som först såg ut som en terrassering eller husgrund, en ca 7x7 m stor yta med en rak, 0,3 m hög sida mot söder. Endast ett par stenar framom dock här och i övrigt var kanten uppbyggd av matjord.

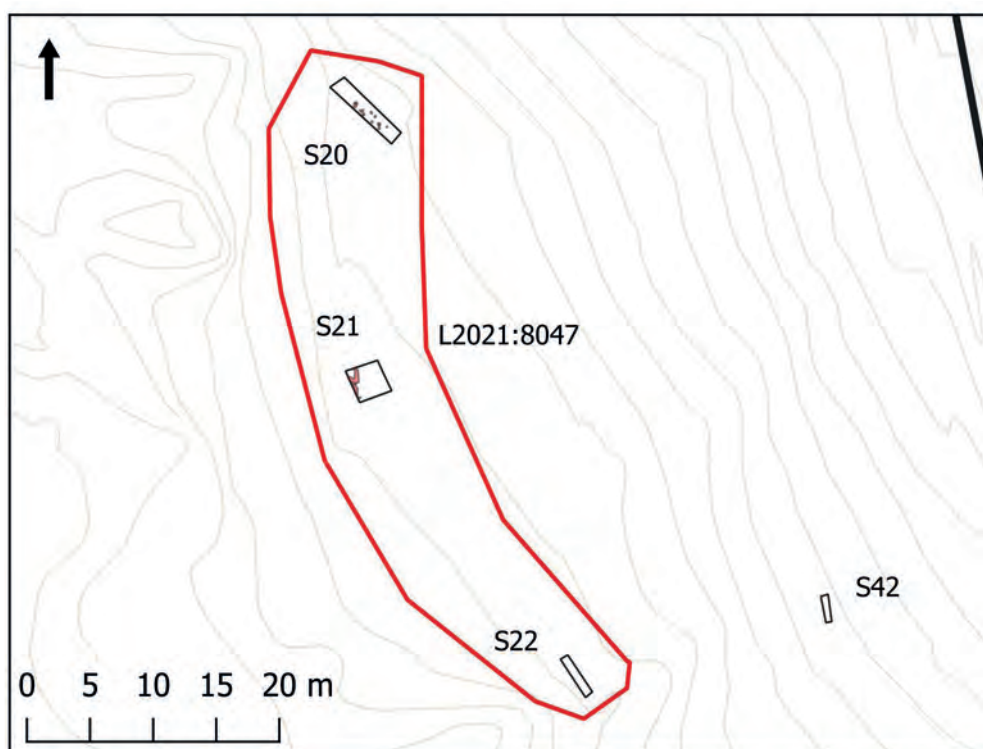
Anläggningar: 2 kok-/hårdgropar (A18, A21), 2 stolphål (A19, A20), 1 mörkfärgning (A22).

Fynd: Enstaka slagen flinta. Kulturlager.

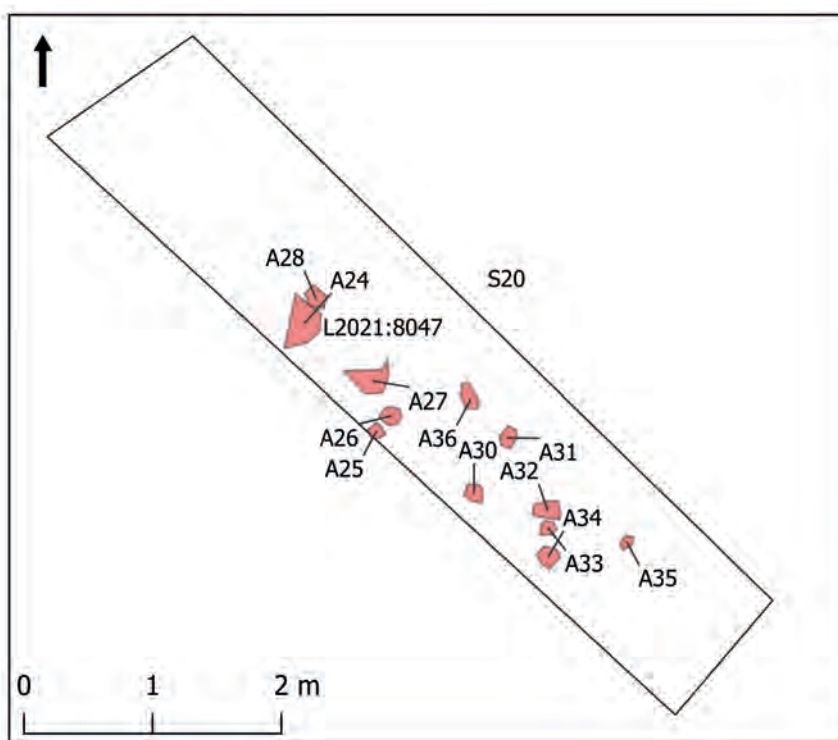
Boplatsområde L2021:8047

Boplatsområde, ca 115x20 m stort, beläget inom en tidigare åkerlycka som gjorts om till motocrossbana. Inom ytan har förhistorisk keramik tidigare påträffats (fyndplats L1960:4844). I tre schakt (S20-S22) påträffades 15 stolphål, en grop och en oregelbunden mörkfärgning (S29-31). Under 0,20 m matjord framkom också ett 0,11-0,22 m djupt kulturlager, bestående av mörkbrun, något sotig och delvis fet sand och grus (figur 32). I schakten S21-S22 hade lagret större kolinslag. I östra delen av schakt S21 var kulturlager och eventuella anläggningar förstörda av djupa körspår.

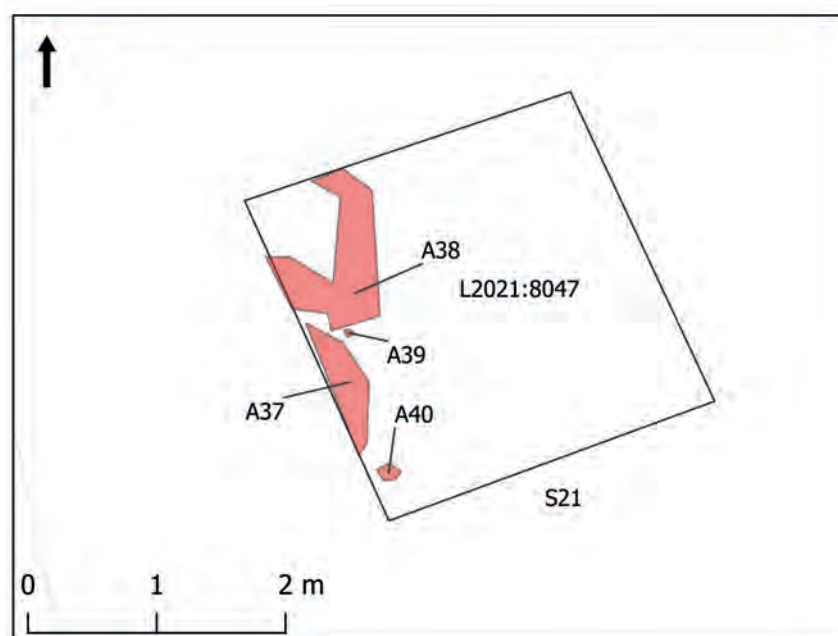
Flera av stolphålen var stenskodda eller stenfyllda (figur 33). Två stolphål undersöktes. A36 var 0,43x0,25 m stort och 0,24 m djupt och hade en fyllning av brunt grus (figur 34). Stolphål A39 var endast 0,07 m djupt med fyllning av mörkbrun sotig sand. Det föreföll skadat och betraktas som osäkert. Gropen A37 av-

Figur 29. Schaktplan över boplatsområde L2021:8047. Foto mot väst.

Figur 30. Anläggningar i S20 inom L2021:8047.

Figur 31. Anläggningar i S21 inom L2021:8047.

Figur 32. Det kraftiga kulturlagret i S20, boplatssområde L2021:8047. Foto mot nordost.

Figur 33. Stenpackad nedgrävning i S20, troligen stolphål (A27). Till vänster syns A25-26. Foto mot väst.

Figur 34. Profil genom stolphål A36 i S20. Foto mot öst.

Figur 35. Den stora gropen A37 i S22, boplatssområde L2021:8047. Till höger vidtar A38. Foto mot väst.

Figur 36. Den oregelbundna mörkfärgningen A38 i S22 med troliga djurgångar som skadat anläggningarna. Uppe till vänster syns A37. Foto mot väst.

Figur 37. Åkerlyckan som blivit motocrossbana, med uppschaktade hoppbackar, utgör boplatssområde L2021:8047. Foto mot söder.

gränsades ej i schaktet men utgjordes av en 3,5 x 1,5 m stor halvcirkel, möjligen två överlappande anläggningar, med en fyllning av mörkbrun sand, i ytan något humös, med kolinslag (figur 35). Mörkfärgningen A38 var en rundad anläggning, ca 1 m i diameter, från vilken två oregelbundna, breda armar – sannolikt djurgångar – utgick åt norr och väst (figur 36).

Anläggningar: 15 stolphål (A24-36, A39-40), 1 grop (A37), 1 mörkfärgning (A38).

Fynd: Enstaka slagen flinta, ett kärnfragment, ett tiotal små keramikskärvor varav 2 bottenbitar och 1 skärva med dekor av ett enkelt streck. Kulturlager.

Boplatssområde L2021:8091

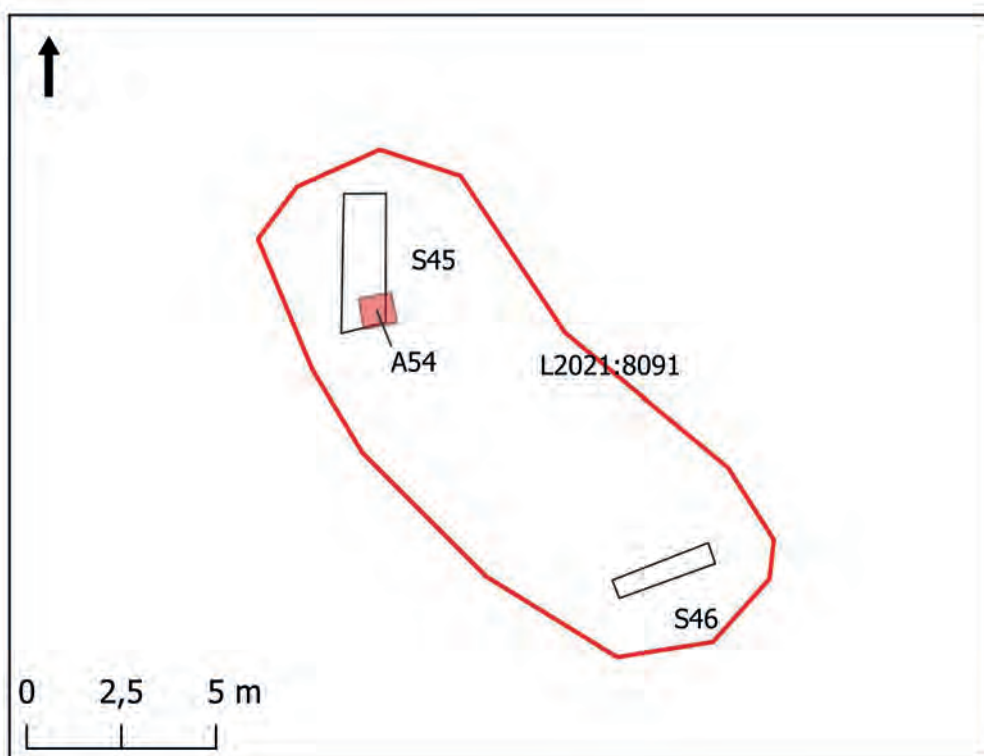
Boplatssområde, ca 35x15 stort. Boplaten är belägen i ett skyddat läge intill två mindre impediment på norra delen av yta A och strax söder om det norra bergsområdet (figur 38). I två schakt (S45-46) framkom en anläggning och kulturlager (figur 39). Anläggningen utgjordes av en oregelbunden grop 0,38 m under marknivå i S45. Kraftigt inflöde av vatten försvårade dokumentation och avgränsning, men groppen var minst 2 x 1 m stor, med fyllning av svartbrun siltig sand med kolinslag. I nästa schakt (S46) framkom ett kulturlager av svartbrun siltig sand med kolinslag under 0,15 m förna och humös sand (figur 40).

Anläggningar: Grop (A54)

Fynd: Slagen flinta. Kulturlager.

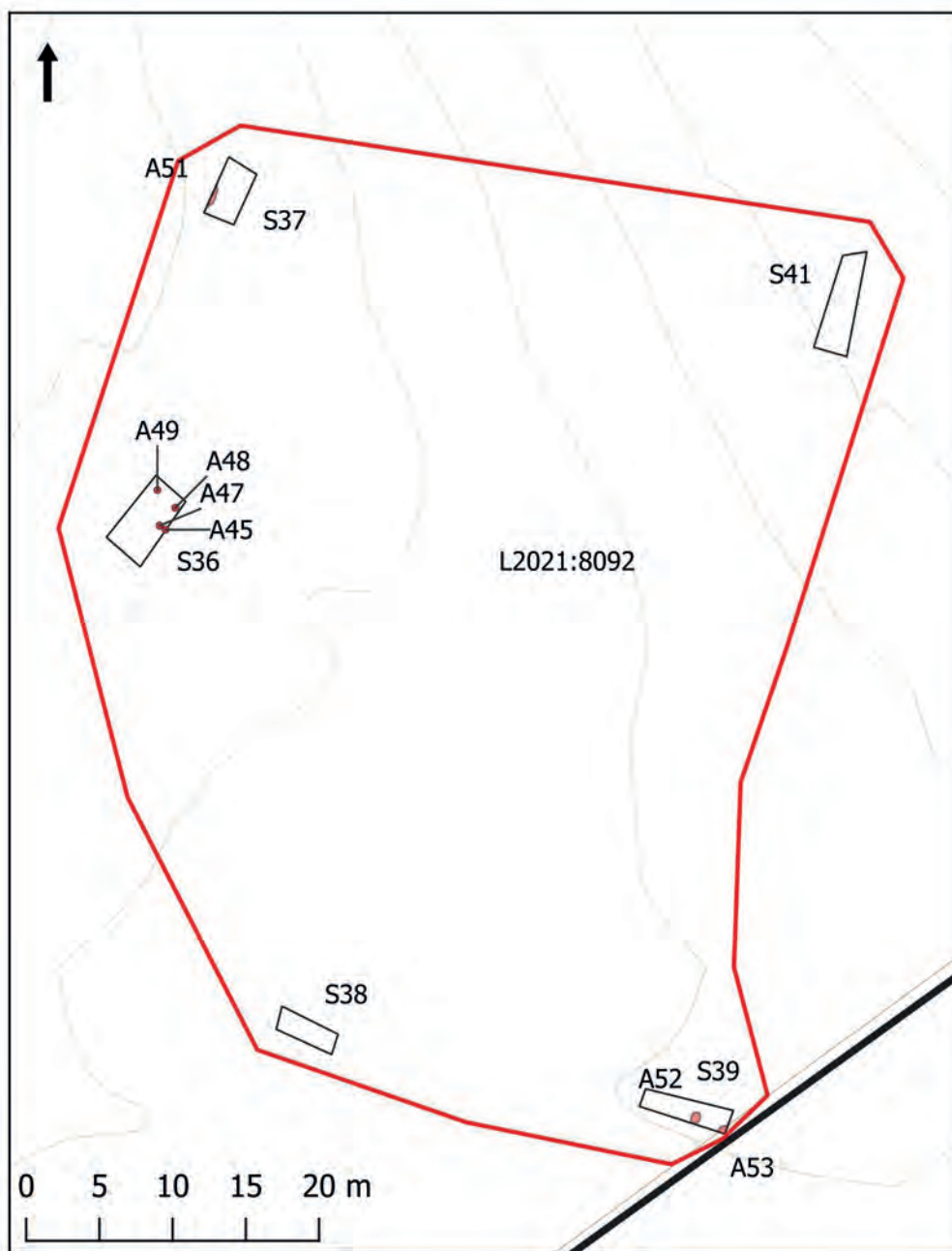
Figur 38. Boplatssområde L2021:8091 var beläget intill två små impediment i tät skogsmark. Foto mot väst.

Figur 38. Schakt och anläggningar inom boplatssområde L2021:8091.

Figur 40. Kulturlagret i S46, boplatssområde L2021:8091.

Figur 41. Schakt och anläggningar inom boplatssområde L2021:8092.

Boplatssområde L2021:8092

Boplatssområde, ca 65x50 m stort, belägen på tidigare åkermark på en platå och östsluttning strax öster om gravhögen L1967:7615. I fem schakt (S36-39, S41) påträffades sex anläggningar varav tre stolphål, tre gropar och en härd (figur 41). I fyra schakt (S37-39, S41) fanns under 0,20-0,25 m matjord ett rikligt fyndförande kulturlager av mörkt gråbrun humös sand, ställvis sotig eller med kolinslag och 0,12-0,13 m djupt. I S37 följde under kulturlagret en svårtolkad nivå av omväx-

Figur 42. Läget för boplatssområde L2021:8092 på den igenväxta åkermarken. Schakt S36 under grävning. Foto mot nordost.

Figur 43. Kulturlagret i S37, boplatssområde L2021:8092. Under kulturlagret fanns en mängd kulturlagerfläckar i den underliggande sanden – möjligen djurgångar.

Figur 44. Stolphål A47 och A49. Alla tre stolphålen i S36 var mycket lika i storlek och fyllning.

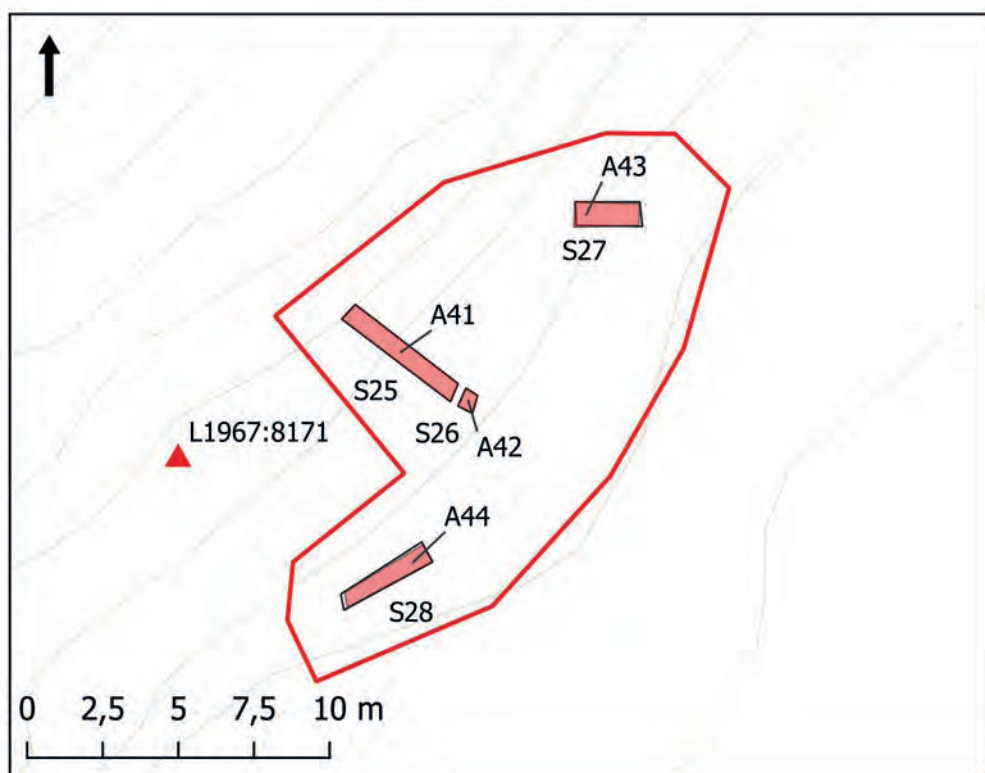
lande sotiga svartbruna sandlinser med fynd och ren grusig sand, ned till 0,80 m (figur 43). I S36 saknades kulturlager. Här följde sandigt grus direkt under matjorden. Inom ytan för boplatsen har man tidigare påträffat brända ben, keramik och flinta – bland annat ett flintdolksfragment (fyndplats L1967:7606). De framkomna stolphålen (figur 44) var alla mycket lika varandra.

Anläggningar: 3 stolphål (A47-49), 3 gropar (A51-53) 1 härd (A45)

Fynd: Slagen flinta, kärnborrliknande redskap, keramik, bränd lera. Bland keramikskärvorna fanns rabbat gods samt en mynningsbit med rundad profil. Kulturlager.

Boplatssområde L2021:8093

Boplatssområde, ca 35x20 m, belägen vid foten av det centrala bergsområdet på yta A och 10-15 m öster om hållristningen L1967:8171 (figur 45). Inom ytan har fanns en tidigare känd fyndplats för flinta, L1960:4755. I fyra schakt (S25-S28) framkom 0,10-0,20 m under mark en jordblandad stenpackning av huvudsakligen 0,1-0,3 m stora stenar (figur 46-49). Stenpackningen framkom under 0,12-0,15 m torv och humus, utom i S26 där den låg direkt under torven. I S25 var packningen belägen omedelbart intill ett flyttblock och sträckte sig minst 10 m ut från detta till S26 (figur 46). Flyttblocket var ca 3,5x3,0 m stort och 2 m högt. På baksidan (västsidan)

Figur 45. Schakt och anläggningar inom boplatssområde L2021:8093. Samtliga schakten innehöll stenpackning. Strax väster om dem finns hållristningslokalen L1967:8171.

av det, närmast under blocket, syntes ytterligare möjlig stenpackning utan övertorvning.

Stenpackningens jordfyllning bestod av brun till mörkbrun siltig sand, i S26 med mörka stråk och kolinslag. I fyllningen påträffades rikligt med slagen flinta, framför allt i S26. I ett schakt som syftade till att avgränsa boplatsen (S30) påträffades en mer oregelbunden och blandad packning av block och småsten under förnan. Den gav intryck av att utgöras av naturlig morän och medtogs därför inte i boplatsens avgränsning. Packningarna bedöms vara delar av en och samma anläggning.

Anläggningar: Stenpackning (A41-44)

Fynd: Slagen flinta.

Figur 46. Stenpackningen vid flyttblocket i S25. Foto mot väst.

Figur 47. Stenpackning i S26, fortsättning på anläggningen i S25. Foto mot söder.

Figur 48. Stenpackning i S27. Foto mot väst.

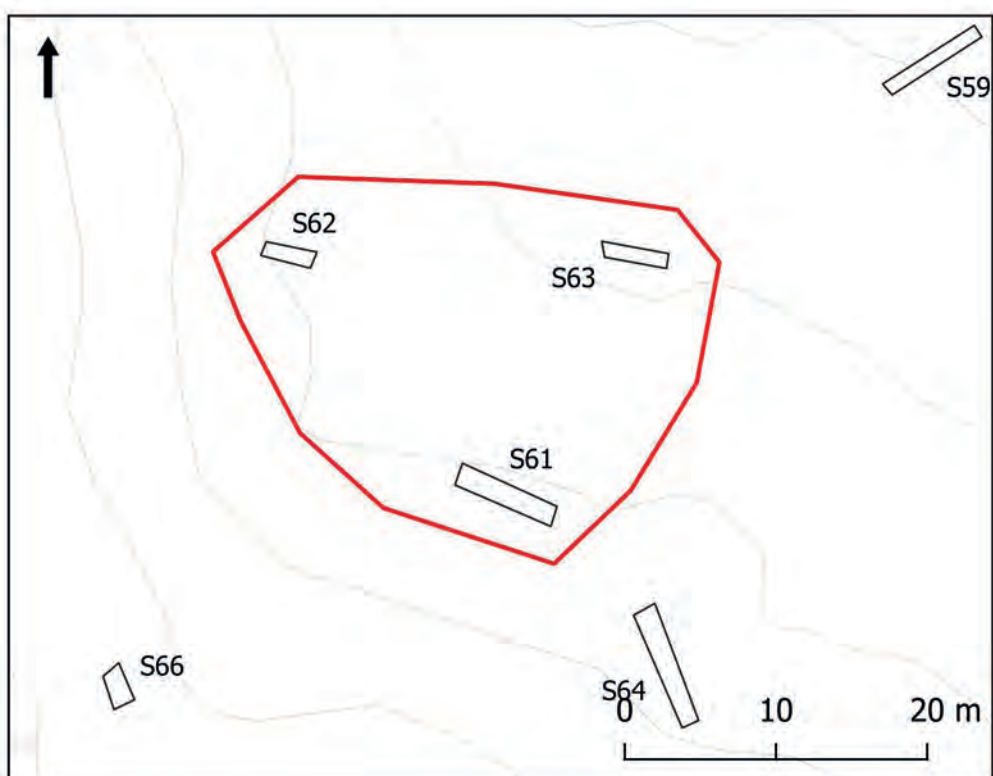
Figur 49. Stenpackning i S28. Foto mot väst.

Boplats L2021:8097

Boplats, ca 30 x 25 m stor, belägen på en sydväst-sluttande avsats 26-28 m över havet i utredningsområdets sydvästra del (figur 50-51). I tre schakt (S61-S63) framkom 0,15-0,25 m under mark ett fyndförande gruslager med slagen flinta. S61 grävdes genom en jordvall som visade sig utgöra spåren av en äldre grusgrop där delar av det fyndförande lagret grävts bort. Flintlagret framkom därför här först på 0,53 m djup, övertäckt med omgrävd humös sand. Det fyndförande lagrets djup varierade mellan endast 0,06 m i västra delen av S62 till 0,23 m i S63. I västra delen av S62 påträffades fynden i ett sandigt siltlager som låg direkt på berg.

Anläggningar: -

Fynd: Rikligt med slagen flinta. Ca 80 flintavslag, enstaka spånliknande, enstaka brända, ett fåtal osäkert vitpatinerade (figur 52). I S62 ett mikrospån (figur 52) samt ca 15 avslag från samma stycke, flera av dem mycket stora primäravslag.

Figur 50. Schaktplan för boplats L2021:8097.

Figur 51. Läget för boplats L2021:8097, en avsats på höjden ovanför dalen där Hisingsleden går idag. Vägen syns i bakgrunden. Foto mot sydväst.

Figur 52. Fynd från boplats L2021:8097. Till vänster spånliknande avslag, till höger mikrospån.

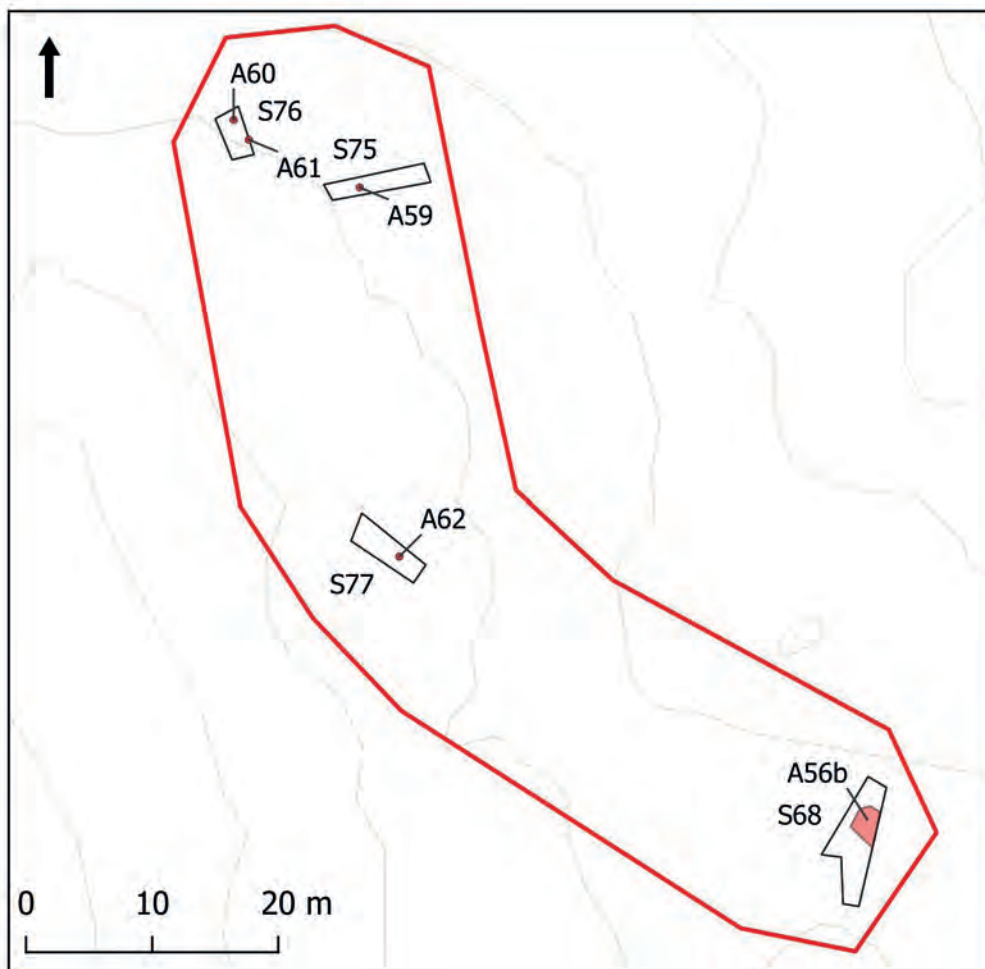
Boplatsområde L2021:8110

Boplatsområde, ca 90x20 stort, beläget på en svag sydväst-sluttning i utredningsområdets södra del (figur 53), 20-30 m väster om en liten tjärn eller våtmark. I fyra schakt (S68, S75-S77) framkom fem anläggningar bestående av två hårdar, en fyndrik mörkfärgning, en stolphålsliknande anläggning och ett förmodat röjningsröse (figur 54). I S75 påträffades härden A59 0,25 m under mark. I schakten S76-S77 fanns under 0,12-0,20 m förna och humös sand ett fyndförande kulturlager, upp till 0,25 m djupt. Det utgjordes av mörkt gråbrunt fingrus med kolinblandning. I S76 framkom i kulturlagret en oval mörkfärgning med oregelbundna kanter, i vars yta stora mängder keramik syntes (figur 55). Keramiken fanns även i kulturlagret kring anläggningen och visade sig bestå av en större mynnings- och bukdel av ett perforerat kärl, så kallat silkärl. Skärvan gick i tre delar när den togs upp men kunde senare sättas samman igen (figur 56-57). Ytterligare keramik kom fram när silkärletsfragmenten skulle tas upp och grävning av kulturlagret avbröts då. Mörkfärgningen provstacks med en jordsond. Inget kol eller brända ben kunde ses. Djupet uppskattades till 0,05 m.

I schaktkanten av S76 syntes också en ca 0,5 m stor samling rundade, jämstora stenar, 0,15-0,20 m stora. Ingen nedgrävning var synlig men anläggningen skulle kunna utgöra ett stolphål. I S77 framkom ännu en härdanläggning under kulturlagret samt flera stora avslag. I S68 påträffades 0,1-0,2 m under mark ett troligt röjningsröse, 2,4x1,6 m stort. Röset var helt jordtäckt och övertorvat och syntes

Figur 53. Boplatsområde L2021:8110 på en svag sluttning i övergången mellan skog och äldre jordbruksmark. En hård i schakt S77 dyker just upp framför skopan. Foto mot sydost.

Figur 54. Schakt och anläggningar inom boplatssområde L2021:8110.

Figur 55. Mörkfärgningen A60 med keramik i ytan samt i kulturlagret runtom. Den vita pilen strax ovanför skrivtavlan markerar skärvan av ett perforerat kärl. Foto mot norr.

Figur 56. Skärvorna av det perforerade kärlet från boplats L2021:8110 hoplimmade.

Figur 57 (infälld). Det perforerade kärlet i profil.

Figur 58. Det förmodade lilla röjningsröset i S68. Foto mot öst.

inte ovan mark (figur 58). Det avgränsades i N av två mindre block, ca 0,5 m stora. Röset genomgrävdes med maskin och visade sig vara 0,35 m högt, något nedsjunket i gruset. Två avslag hittades i fyllningen.

Anläggningar: 2 härdar (A59, A62), 1 mörkfärgning (A60), 1 stolphål (A61), 1 förmodat röjningsröse (A56b).

Fynd: Rikligt med keramik (flera botten- och mynningsskärvor), bl a perforerat kärl. Enstaka slagen flinta, en plattformskärna, ett kärnfragment, bränd lera. Kulturlager.

Övriga kulturhistoriska lämningar

Här redovisas de övriga kulturhistoriska lämningar som registrerats inom området, med undantag för tidigare kända fyndplatser (jämför figur 9). För dessa hänvisas till tabell 1 och 2.

Fyndplats L2021:8111

På en yta om ca 6x2 m (S71) påträffades ett mindre antal flintavslag. I schaktet framkom också en mörkfärgning, 0,3x0,5 m stor (A57). Den visade sig vara endast 0,05 m djup och var troligen naturlig. I de närliggande schakten S72-S73 framkom inga fynd. Den osäkra anläggningen och de få fynden avgjorde tolkningen som fyndplats. Platsen är belägen 30 m över havet strax norr om en mindre våtmark och ca 20 m nordväst om den tidigare kända fyndplatsen för flinta L1960:4753.

Röjningsröse L2021:8112

Vid utredningen 2005 noterades ett troligt odlingsröse på ett litet bergsimpediment i södra delen av området (Nieminen & Nordström 2006, s.17), men lämningen registrerades aldrig. Odlingsröset återbesöktes vid den nu aktuella inventeringen. Det visade sig vara ca 10x8 m stort och 0,3-0,4 m högt, delvis övermossat men ej övertorvat. Inga ytterligare röjningsrösen kunde ses i den täta skogen runt om.

Fossil åker L2021:8148

Ett röjningsröseområde var beläget i västra delen av yta B. Det var ca 75x25-70 m stort och bestod av 18 synliga rösen och en röjstensvall. Rösen var runda eller ovala, 2-7 m diameter och 0,3-1,0 m höga (figur 59). De var uppbyggda av omväxlande 0,5-1,0 m stora block och mindre stenar, 0,2-0,5 m stora. Röjstensvallen var ca 15 m lång, 3-4 m bred och 0,8 m hög. I bakkant fanns bitvis kallmurning. En fyrkantig brunnsliknande konstruktionsdetalj av något mindre stenar, ca 1x1 m stor och ca 0,3 m hög, var belägen på vallens norra krön. Funktionen för denna konstruktion gick inte att bedöma. Röjningsrösen och vällen var i allmänhet inte

övertorvade och ofta lagda på små impediment eller där berget gick i dagen. I Ö delen fanns en osäker terrasskant (A23). Ett schakt (S19) drogs genom terrasskanten. Matjordstjockleken i terrasskanten var upp till 0,30 m och minskade till 0,15 m nedanför den. Läget på en naturlig topografisk kant ger terrasskanten ett mäktigare utseende än den faktiska matjordstillväxten ger skäl till. Röjningsröseområdet var av sentida karaktär.

Figur 59. Kaffepaus vid den fossila åkermarken L2021:8148. Röjningsrösena var inte övertorvade och ofta kraftigt välvda. Foto mot väst.

Hägnadssystem L2021:8149

En fägata i form av två parallella stenmurar (A2) som löpte på en sträcka om ca 155 m var i belägen områdets sydvästra ände (figur 60). Avståndet mellan stenmurarna var ca 5 m. De var 0,5-0,8 m höga, av enkelbredd och bestod i huvudsak av 0,3-0,6 m stora stenar. Fägatan var övervuxen med sly och småträd, bitvis utrasad men annars i gott skick. Den avgränsades i nordväst av ett dike intill Hisingsleden och i sydost av en sentida jordvall på baksidan av en parkeringsplats.

Fyndplats L2022:897

Inom en ca 25x9 m stor yta (S52-S53) framkom ett mindre antal flintavslag, däribland ett avslag med retusch. En mycket osäker mörkfärgning (A55) undersöktes men avskrevs som naturlig. Platsen är belägen 20 m över havet i kanten av tidigare åkermark i nordvästra änden av utredningsområdet. Stratigrafin bestod av 0,20-0,25 m matjord, därunder grus ned till 0,30-0,32, därunder siltig sand och berg vid 0,9 m djup.

Figur 60. Fägatan, bestående av två parallella hägnader. Foto mot sydost.

Röjningsröse L2022:1306

Flack stenpackning (A4), 4-5 m i diameter och 0,1 m hög med ett 20-tal synliga stenar, 0,2-0,5 m stora (figur x). Anläggningen genomgrävdes för hand. Stenpackningen var oregelbunden, mycket gles, enskiktad, och saknade fynd. Möjligen rör det sig om röjningssten, men anläggningen är osäker. Den bedöms som borttagen.

Övriga iakttagelser

Två vattenhål (A1, A7) och en damm (A6) identifierades inom yta A (figur x). Båda vattenhålen låg i norra delen av yta A, ca 50 m från varandra och endast 50-100 m norr om torplämningen. De har inte beskrivits närmare men var ca 4-5 m i diameter, utan stenskonning eller någon annan konstruktion. Vid A1 låg en mängd tomflaskor i glas vid ena kanten (figur). Dammen var belägen vid utredningsområdets västra gräns och var ca 15-20 m i diameter.

Vid inventeringen noterades också den stora mängden stenmurar som visar de olika gårdarnas skiften på utmarken och som genomkorsar utredningsområdet. Varken vattenhål eller stenmurar har registrerats, utom där de ingår i andra lämningstyper.

Vid den övergivna 1900-talsbebyggelsen i norra delen av yta A påträffades också äldre två husgrunder av sten, möjligen källargrunder. Bebyggelselämningarna är belägna ca 100 m söder om den plats där enligt 1896 års karta över Holms säteri ett av Tuve Bergsgårdens torp legat (Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt

14-TUV-109). Lämningarna kan ha samband med en äldre torpbebyggelse, men de kan inte identifieras närmare. Då den sentida bebyggelsen står kvar intakt, och ger intryck av att ha övergivits relativt nyligen, registrerades inte husgrunderna.

FYNDBESKRIVNING

I enlighet med undersökningens kravspecifikation och undersökningsplan sparades fynd från utredningen endast undantagsvis, efter samtal med länsstyrelsen (bilaga 1). Fynden redovisas för varje lämning separat under *Resultat och grävningsiakttagelser*.

TOLKNING OCH DATERING

Rituedla miljöer från brons- och järnålder

Stensättning L1960:4762 och L1960:5001

Fornlämningarna utgörs av minst två gravlämningar med trolig datering till brons- eller äldre järnålder. På grund av den flacka profilen hos stenpackningarna A15a-A15b och ett tätt bestånd med unga granar på krönet var en avgränsning av L1960:4762 svår att göra. De två stenpackningarna har dock tolkats höra till samma anläggning, som också bör vara densamma som registrerades som "möjlig stensättning" 2005. Vid steg 1-utredningen beskrevs dock inte stensättningarna, och det är möjligt att noteringen bygger på äldre uppgifter. En intern anteckning från 1989 på Stadsmuseet antyder att det kan finnas tre stensättningar på berget. Vad som lett till denna iakttagelse än okänt, särskilt som den ena nu påträffade stensättningen var helt osynlig ovan mark, utan välvning eller andra synliga spår. Det innebär också att ytterligare lämningar som inte är synliga ovan mark kan finnas i gravarnas närhet, exempelvis stenpackningar på och kring berget. Det bör också hållas i minnet att den flacka stensättningen L1960:4762 i sig kan utgöra en stenpackning av "kultbergstyp" snarare än en regelrätt gravanläggning.

De två stensättningarna måste ses i relation till varandra, men kanske också som delar av en större rituell miljö med hällristningen L1967:8171 och stenpackningarna inom boplatssområde L2021:8093, belägna endast 30-40 m sydost om dem. Miljön påminner om de närliggande så kallade kultbergen Tuve 46:1 och 65:1 (L1967:7622 respektive L1967:8154) med rituella stenanläggningar och gravläggningar i anslutning till dem.

Hällristning L1967:8171

Hällristningen infördes "med tvekan" i fornlämningsregistret 1973. Det angavs då att den var tunn och gav intryck av att vara huggen med metallmejsel. Tolkningen

var att den ”med stor sannolikhet” är modern (KMR). Ristningen har utan tvekan ett något avvikande läge i inlandet, 40 m över havet. Placeringen på en vattenöversilad sydstorienterad håll är dock helt typisk och de fornlämningar som nu påträffats i ristningens omedelbara närområde placerar den i en större miljö med troliga brons- och äldre järnålderslämningar, som skulle kunna förklara dess udda läge. Den kvarstår därför som fornlämning.

Boplatssområde L2021:8093

De stenpackningar som påträffades inom boplatssområdet utgör, om de hänger samman, en anläggning med minst 30 m längd och 10 m bredd, anlagd längs bergets fot. Fornlämningen utgör ingen traditionell boplat utan bör sannolikt betraktas som en rituell lämning, med fyndrika stenpackningar anlagda kring ett flyttblock och kanske också i anslutning till hållristningen L1967:8171, till vilken avståndet endast är 10-15 m. Därtill ligger de två stensättningarna L1960:4762 och L1960:5001, med ytterligare flacka stenpackningar, på berget ca 40 m ovan boplatssområdet. Boplatslämningen L2021:8093 kan sannolikt dateras till brons- och äldre järnålder.

Närheten till de två så kallade kultbergen Tuve 46:1 och Tuve 65:1 (L1967:7622 respektive L1967:8154) är svår att bortse från. Dessa två fornlämningar och de nu påträffade stenpackningarna ligger samtliga inom en dryg kilometers radie. Här kan också lämningen L1967:430 (Svarteborg 116:1) nämnas, ytterligare ett stenklätt berg i mellersta Bohuslän, där man förutom stensättningar och en långhuslämning även påträffade en hållristning i direkt anslutning till den stenkransade bergknallen (Munkenberg 2002).

Hög L1967:7615

Den hög som i kulturmiljöregistret beskrivits som osäker och ”möjligen upplagd i sen tid” kunde bekräftas som en säker grav och därmed fornlämning. Högen bör troligen kunna placeras i järnålder, även om en yngre bronsåldersdatering inte är omöjlig. Graven ligger endast ett 20-tal meter från boplatslämningarna inom L2021:8092 och ca 40 m från stenpackningarna inom L2021:8093.

Stensättning L1970:7425

Lämningen var registrerad som en fornlämningsliknande lämning men kunde vid utredningen konstateras utgöra en tydlig fornlämning i form av en övertorvad stensättning. Till skillnad från de ovannämnda lämningarna fanns inga ytterligare samtida fornlämningar i stensättningens direkta närområde. Dess solitära läge med utsikt över dalgången i väst ger dock en trolig datering till samma period, yngre bronsålder eller äldre järnålder.

Boplatsmiljöer från neolitikum, brons- och järnålder

Boplatssområde L2021:8032

Boplatssområdet ligger inom ytan för den borttagna boplaten L1967:7694, som undersöktes med provgropar på 1970-talet då endast små mängder flinta påträffades (Urwitz 1972). Utredningens resultat visar dock att det finns boplatssanläggningar inom ytan. De påträffade stolphålen kan möjligen tyda på närvaron av en huslämning, utifrån avståndet mellan dem och deras mycket liknande storlek och fyllning. Den kulturlagerliknande nivå som framkom i S11 skulle kunna utgöra ett äldre odlingslager med tanke på den kraftiga humösa inblandningen. Boplaten är belägen ca 30 m över havet. Då endast enstaka slagna flintor påträffades inom ytan går en närmare datering än till perioden neolitikum–järnålder inte att slå fast.

Boplatssområde L2021:8047

Boplaten är högt belägen, ca 37-39 m över havet, på en större avsats mellan en bergshöjd i väst och en kraftigare sluttning i öst. Den stora mängden stolphål och den relativt rika fyndmängden gör det sannolikt att huslämningar finns inom ytan. Fyndplatsen L1960:4844 har överförts till denna fornlämning. Keramiken och den grova flintan som påträffades vid utredningen kan preliminärt datera boplaten till brons- eller äldre järnålder.

Boplaten är delvis skadad av körspår och schaktning. Graden av skada bör bedömas vid eventuella ytterligare antikvariska åtgärder.

Boplatssområde L2021:8091

Boplaten är belägen ca 31-33 m över havet, omkring 25 m från fyndplats L1960:4999 och 60 m från fyndplats L1960:5086 där bland annat ett spånfragment respektive en plattformkärna påträffats. Även vid den aktuella utredningen framkom endast flinta i fyndmaterialet. Om de äldre fynden har samband med boplaten kan en datering till neolitikum vara möjlig, annars måste lämningarna ges en mer generell datering till neolitikum, brons- eller järnålder.

Boplatssområde L2021:8092

Även denna boplat är högt belägen på ca 30-35 m över havet. Boplatssens fynd- och anläggningstäthet antyder att huslämningar kan finnas inom ytan. Det tidigare påträffade flintdolksfragmentet (fyndplats L1967:7606) tillsammans med den rabade keramik som påträffades vid utredningen kan tyda på en lång brukningstid, från senneolitikum till yngre bronsålder/äldsta järnålder. Fyndplatsen har i fornlämningsregistret överförts till boplatssområdet L2021:8092.

I schakt S40 sydväst om boplaten fanns ett äldre, delvis urlakat, humöst lager under matjorden. Det kan möjligen utgöra ett äldre odlingslager, men kunde inte

säkert tolkas som förhistoriskt då inga anläggningar och mycket få fynd framkom. Detta schakt hamnade därför utanför boplatsens avgränsning.

Boplatssområde L2021:8110

Den fyndrika boplatsen belägen 35-36 m över havet kan utifrån fynden dateras till yngre bronsålder – äldre järnålder. Perforerade kärl förs vanligen till perioden yngsta bronsålder – äldre romersk järnålder (Lindahl et al 2002), även om ett mycket litet antal är kända från Göteborgsområdet.

Den röjningsröseliknande anläggning som påträffades helt under mark medtogs i boplatssområdets avgränsning på grund av det sammanfallande fyndmaterialet av slagen flinta och då inga ytterligare lämningar av fossil åkermark kunde identifieras. Boplatsen kan troligen avgränsas topografiskt åt norr och väster genom att terrängen här blir mer storblockig och ojämn. Boplatsen fortsätter sannolikt åt söder och sydväst, där tät vegetation och en stenmur försvårade schaktning.

Mesolitiska boplatser

Boplat L1967:8197

Lämningen bedömdes endast okulärt vid utredningen, utan schaktdragning. Vid sonderingsgrävning 1970 påträffades endast små mängder flinta på området (Olsson 1971), men senare lösfynd av flintavslag, spån och kärnor gjorde att boplatsen fortsatt bedömdes utgöra fornlämning (KMR). Utifrån dessa äldre fynd dateras boplatsen preliminärt till äldre stenålder och kvarstår som fornlämning.

Boplat L2021:8097

Boplatsen är belägen 26-28 m över havet. Med utgångspunkt i antagandet att boplatsen i sin samtid varit strandbunden indikerar terrängläget en datering till tidigmesolitikum, ca 9000 f Kr enligt SGU:s strandlinjeberäkning för centrala Hisingen (SGU Kartgenerator). Eftersom terrängen faller ganska kraftigt åt väster ned till 20 m har dock stranden inte varit långt borta heller under senare mesolitiska perioder. Fyndet av ett mikrospån möjliggör därför också en datering av boplatsen till mellan- eller senmesolitikum.

Torpmiljö

Lägenhetsbebyggelse L1960:5003

Torpmiljön med bebyggelselämningar, hägnader, brunn och terrasseringar består av såväl äldre som yngre delar, där byggnadslämningarna säkert stammar från tiden före 1850 medan delar av odlingsspåren troligen är yngre. Helheten är dock viktig för att förstå torpets funktion och användning.

Torpet har varit bebott från åtminstone tidigt 1800-tal (Karlsson 1992, s.55f). I

husförhållslängden för Tuve församling från 1809 står Unnereds Tå som enda torp under Unnered, med torparen Sven Olsson, född 1761 och hustrun Maja Olsdotter, född 1755 (Riksarkivet). Sven Olsson står här som bortflyttad. Trots att torpet inte är redovisat på äldre kartor tyder mycket på att den påträffade lämningen är just Unnereds Tå, som varit bebott fram till 1900-talets början. Bebyggelseantikvarie Karin Nordström menar att torpet kan ha utgjort en så kallad stenstuga (Nieminen & Nordström 2006, s. 61). Stenstugorna var uppbyggda i natursten och beboddes av den allra fattigaste delen av befolkningen. Ytterst få lämningar av denna typ finns idag bevarande inom kommunen.

Övriga kulturhistoriska lämningar

Fyndplatser L2021:8111 och L2022:897

De två nyfunna fyndplatserna har på grund av begränsade mängder fynd och frånvaron av anläggningar inte bedömts utgöra boplatser. Ingen av dem går att datera närmare än till förhistorisk tid. Lämning L2021:8111 i utredningsområdets södra del kan tolkas som en tillfällig uppehållsplats intill den våtmark som var belägen strax söder om fyndplatsen. L2022:897 i utredningsområdets nordvästra del låg i kanten av vad som tidigare utgjort åkermark, vilken sträckt sig mot den numera exploaterade dalgången i väst. Möjligen kan en boplatstidigare ha varit belägen här, men uttraderats av Hisingsleden.

Tidigare kända fyndplatser inom området redovisas i tabell 1 och 2.

Röjningsrösen L2021:8112 och L2022:1306

Röjningsröset L2021:8112 är sannolikt av yngre datum och kunde inte kopplas till några ytterligare lämningar av fossil åkermark. Det är osäkert om den anonyma lämningen L2022:1306 faktiskt utgjort ett röjningsröse, men den glesa stenpackningen var sannolikt inte naturlig. Någon datering av lämningen var inte möjlig att göra.

Fossil åker L2021:8148

Röjningsröseområdet är av yngre karaktär och har troligen hört till något av torpen under Tuve. Den fossila åkermarken utgör en pedagogisk och värdefull kulturmiljö även om den saknar lagskydd.

Hägnadssystem (fägata) L2021:8149

Fägatan kan identifieras på laga skifteskartan över Steneby i Björlanda socken från 1834 (Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 14-BJL-62). Den leder då från en damm intill gårdstomten som är belägen ca 250 m söderut, passerar en svintå och böjer upp mot utmarken i norr. Det innebär att sträckningen inom

utredningsområdet är en rest av en ursprungligen längre anläggning. Anläggningen omnämns också troligen i skifteshandlingarna, där en yta intill den nu påträffade fägatan kallas ”wid hägnaden”.

Då sambandet med gårdstomten är brutet registreras lämningen som en övrig kulturhistorisk lämning. Ett möjligt vattenhål var beläget strax öster om fägatans sydände, men i den extremt vattenmättade marken var det svårt att avgöra om detta var naturligt eller grävt.

ANTI-KVARISK BEDÖMNING

Fornlämningar

Skydd enligt kulturmiljölagen (KML 2 kap.) kvarstår för fornlämningarna L1960:4762, L1960:5001, L1960:5003, L1967:7615, L1967:8171, L1967:8197, L1970:7425, L2021:8032, L2021:8047, L2021:8091, L2021:8092, L2021:8093, L2021:8097 och L2021:8110 (se tabell 2). För dessa lämningar gäller att ytterligare arkeologiska åtgärder krävs om marken ska exploateras. Länsstyrelsen ger tillstånd till eventuellt ingrepp i fornlämning. Två miljöer bedöms som särskilt värdefulla och bevarande av dessa förordas:

- Lägenhetsbebyggelsen L1960:5003 har höga kulturhistoriska värden. Med hänsyn till den välbevarade torpmiljön och i linje med tidigare rekommendationer vid utredning steg 1 (Nieminen & Nordström 2006) bör lämningen bevaras och ingrepp undvikas.
- Fornlämningarna L1960:4762, L1960:5001, L1967:7615, L1967:8171 och L2021:8093 (stensättningar, hög, hållristning och boplatsoområde med stenpackningar) bör ses som delar i en sammanhängande, rituell brons-/järnåldersmiljö med höga vetenskapliga och kulturhistoriska värden. Avgränsande arkeologisk förundersökning kan krävas för att bedöma lämningarnas utsträckning på och längs berget, men ingrepp bör i övrigt undvikas.

Till varje fornlämning hör ett så stort område på marken som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse (KML 2 kap. 2§). Detta benämns fornlämningsområde. Området har samma lagskydd som fornlämningen. Länsstyrelsen bedömer fornlämningsområdets omfattning.

Övriga kulturhistoriska lämningar

Övriga kulturhistoriska lämningar saknar skydd enligt kulturmiljölagen. Hänsyn till lämningarna bör dock om möjligt ändå visas vid framtida exploatering inom områ-

det. Särskilt gäller detta röjningsröseområdet L2021:8148 som utgör en pedagogisk och vacker kulturhistorisk miljö.

Fyndplatserna L1960:4755, L1960:4844 och L1967:7606 är överförda till annan lämning och saknar därför antikvarisk bedömning i kulturmiljöregistret. Röjningsröset L2022:1306 är helt borttaget och saknar även det antikvarisk bedömning i kulturmiljöregistret.

LITTERATUR

Andersson, Stina. 1976. *Göteborg Tuve 65 Unnered. Stensättning brå/ä jäå*. Göteborgs stadsmuseum. Arkeologisk arkivrapport 1975:04.

Andersson, Stina. 1975. *Steneby Björlanda 353. Boplatssområde, bronsålder*. Göteborgs stadsmuseum. Arkeologisk arkivrapport 1974:05.

Andersson, Stina & Arvidsson, Eva. 1977. *Göteborg Björlanda 106-107 Steneby. Boplatssområde bronsålder*. Göteborgs stadsmuseum. Arkeologisk arkivrapport 1975:07

Andersson, Stina och Cullberg, Kjerstin. 1976. *Björlanda allmänt. Stenebyområdet. Inledning*. Göteborgs stadsmuseum. Arkeologisk arkivrapport 1975:08.

Arvidsson, Eva. 1977. *Steneby Björlanda 398. Boplatssområde, stenålder*. Göteborgs stadsmuseum. Arkeologisk arkivrapport 1976:04.

Apel, Jan. 2015. Specialiserat flintantverk på Hisingen. *In Situ Archaeologica* vol. 11, s. 55-67.

Karlsson, Stanley (red.). 1992. *Gammalt och nytt i Tuve*. Göteborg: Tuve hembygds- och fornminnesförening.

Lindahl, Anders; Olausson, Deborah S. & Carlie, Anne. 2002. *Keramik i Sydsvrige: en handbok för arkeologer*. Lund: Keramiska forskningslaboratoriet, Lunds universitet.

Lönn, Marianne 2014. *Kultplatsen på Stora Holm*. UV Rapport 2014:45. Mölndal: Arkeologiska uppdragsverksamheten (UV Väst), Riksantikvarieämbetet.

Munkenberg, Betty-Ann. 2002. Monumentet, en plats för kollektivets ceremonier?

Idéer och tankar kring en ovanlig fornlämning. *In situ: västsvensk arkeologisk tidskrift*, vol. 4, s. 27-36.

Munkenberg, Betty-Ann. 2012. Stenpackningar. Lämningar efter många företeelser och fenomen. *In situ Archaeologica*, vol. 10, s. 39-68.

Nieminen, Johannes & Nordström, Karin. 2006. *Arkeologi vid Stora Holm*. Arkeologisk rapport från Göteborgs stadsmuseum 2006:7.

OGB 1927 = *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. 2. Ortnamnen på Göteborgs stads område (och i Tuve socken) jämte gårds- och kulturhistoriska anteckningar*. 1927. Andra häftet. Göteborg: Dialekt- och ortnamnsarkivet.

OGB 1936 = *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. 4. Ortnamnen i V. Hisings härad*. 1936. Göteborg: Dialekt- och ortnamnsarkivet.

Åberg, Joakim, 2008. *Söder om Bönekullen: boplatser och gravfält vid Stora Holm*. Bohusläns museum. Rapport 2008:13. Uddevalla: Bohusläns museum.

Urwitz, Lars. 1972. *Göteborg Tuve 88 Bergsgården Holm. Boplatssområde*. Göteborgs stadsmuseum. Arkeologisk arkivrapport 1971:43.

Urwitz, Lars & Andersson, Stina. 1972. *Holm Göteborg Boplatssområden Gravfält Sonderingsgrävningar*. Göteborgs stadsmuseum. Arkeologisk arkivrapport 1971:47.

Wigforss, Johan. 1972. *Göteborg Björlanda 110 Östergärde. Gravfält Rom.jää*. Göteborgs stadsmuseum. Arkeologisk arkivrapport 1971:44.

ÖVRIGA KÄLLOR

Lantmäterimyndigheternas arkiv. Charta över ägorne till hemmanet Unneröd, Tufve socken, Östra Hisings härad. 1835. Akt 14-TUV-49.

Lantmäterimyndigheternas arkiv. Charta över ägorne till Tuve Nord, Söder och Bergsgårdar med utmarken till Huke och Tuve Stom, Göteborgs och Bohus län, Östra Hisings härad och Tufve socken. 1832. Akt 14-TUV-59.

Lantmäterimyndigheternas arkiv. Charta över ägorne till hemmanet Steneby, Björlanda socken, Westra Hisings härad. 1834. Akt 14-BJL-62.

Lantmäterimyndigheternas arkiv. Charta öfver alla egorna till hemmanet Holm, Tufve socken, Hisings Östra härad, Göteborgs och Bohus län. 1896. Akt 14-TUV-109.

Riksarkivet. Tuve kyrkoarkiv, Husförhörlängder, SE/GLA/13582/A I/1 (1809-1838). <https://sok.riksarkivet.se/arkiv/LNpa5A5trH6cyG018W43t3>, hämtat 2021-12-14.

SGU = Sveriges geologiska undersökning. Kartgenerator, strandnivåkartan 8000 år sedan. <https://www.sgu.se/produkter/kartor/kartgeneratorm>. Hämtat 2021-10-01.

KMR = Kulturmiljöregistret, Riksantikvarieämbetet. Hämtat 2022-01-08.

Fyndtabell L2021:8047 Uppdrag 202101298

GSMA:220002:	Kontext	Sakord	st	gr	Material	Beskrivning
1	S20	Kärl	3	6	Keramik	Skärvor, 1 bottenbit
2	S22	Kärl	6	10	Keramik	Skärvor, 1 bottenbit, 1 dekor
3	S22	Kärnfragment B	1	11	Flinta	

Fyndtabell L2021:8092 Uppdrag 202101298

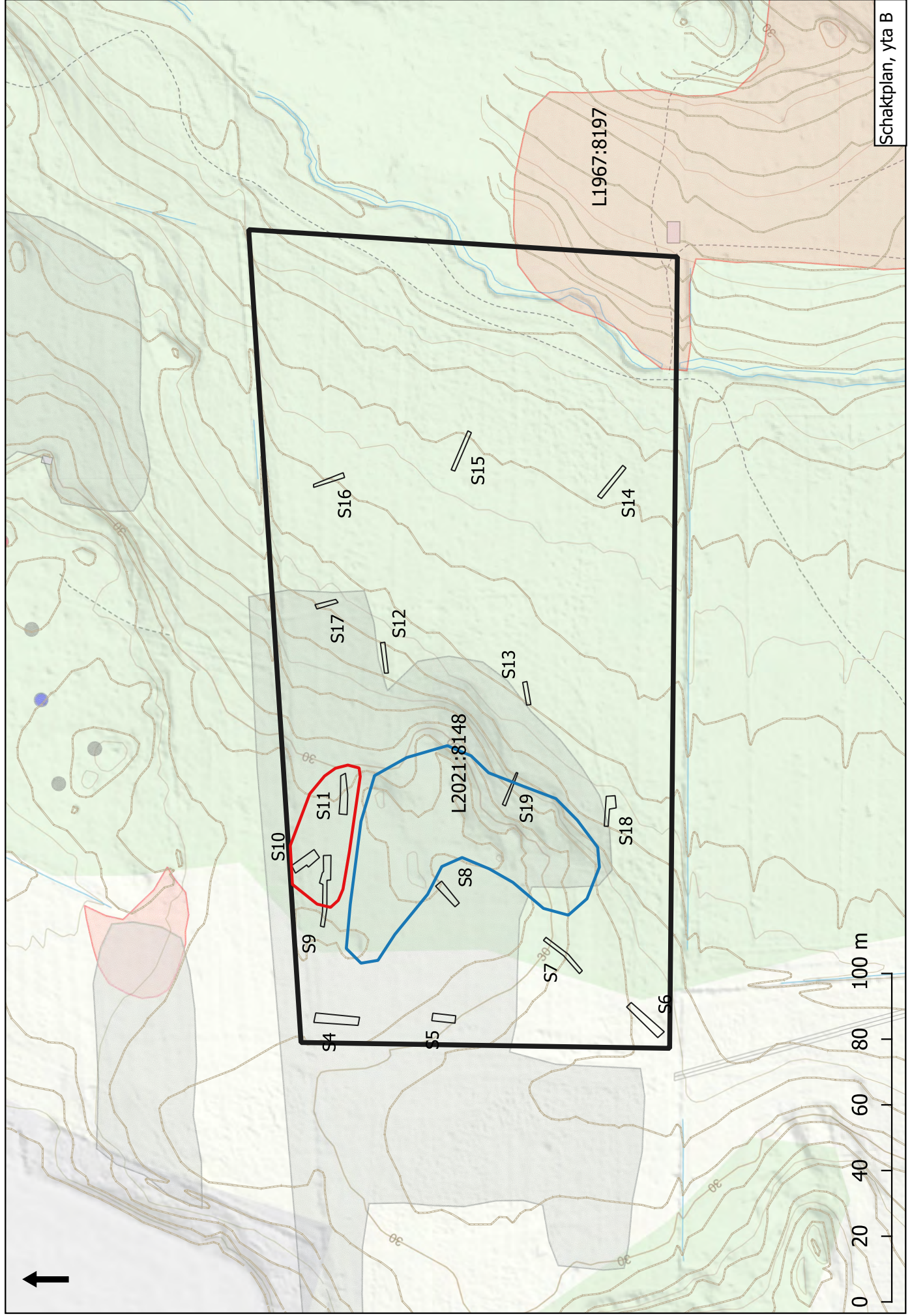
GSMA:220003:	Kontext	Sakord	st	gr	Material	Beskrivning
1	S36	Kärl	6	26	Keramik	Skärvor, 1 rabbad
2	S36	Bränd lera	1	3	Bränd lera	Klining
3	S37	Övrigt redskap	1	17	Flinta	Kärnborr-liknande
4	S38	Kärl	1	3	Keramik	Skärva, mynning

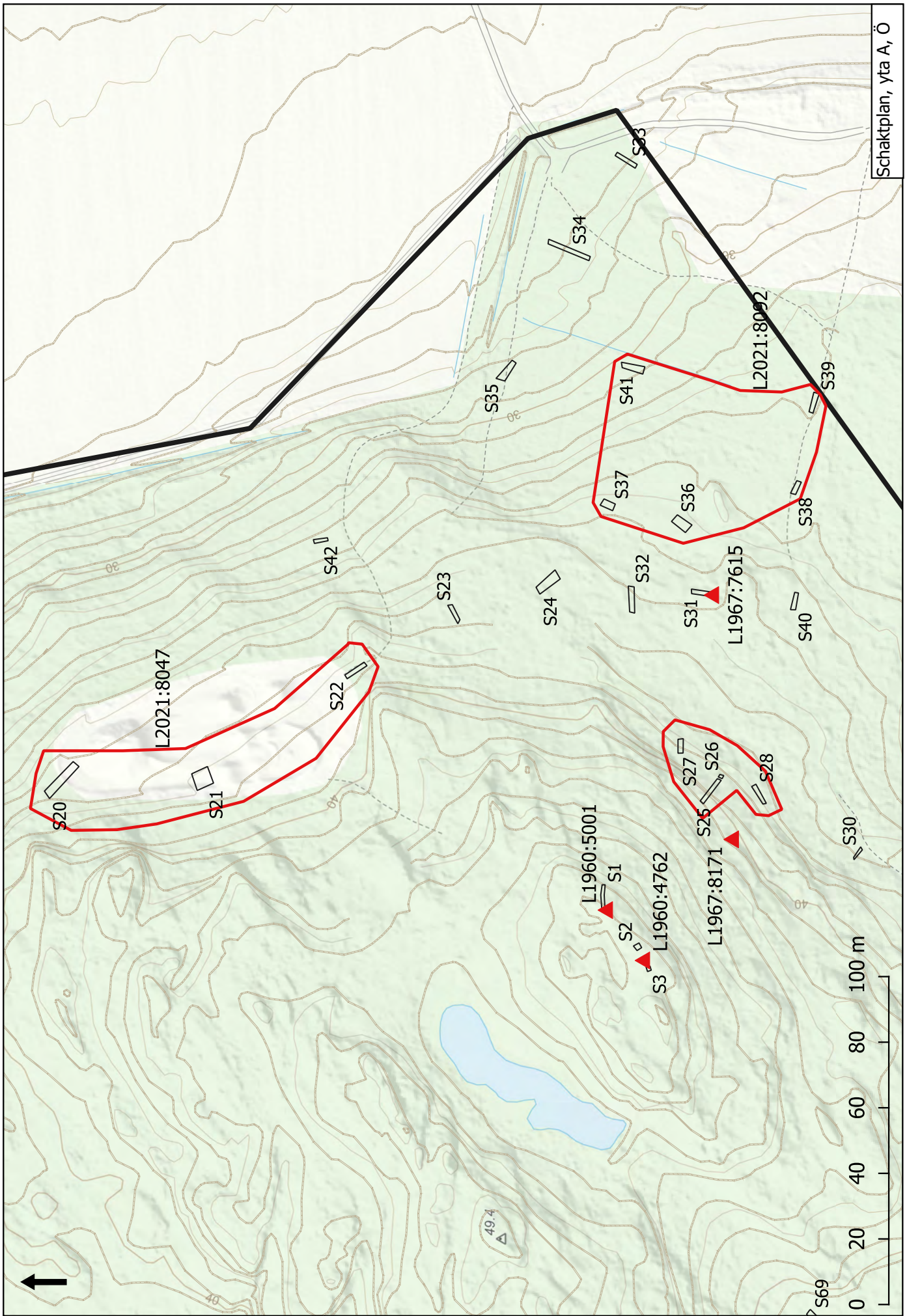
Fyndtabell L2021:8110 Uppdrag 202101298

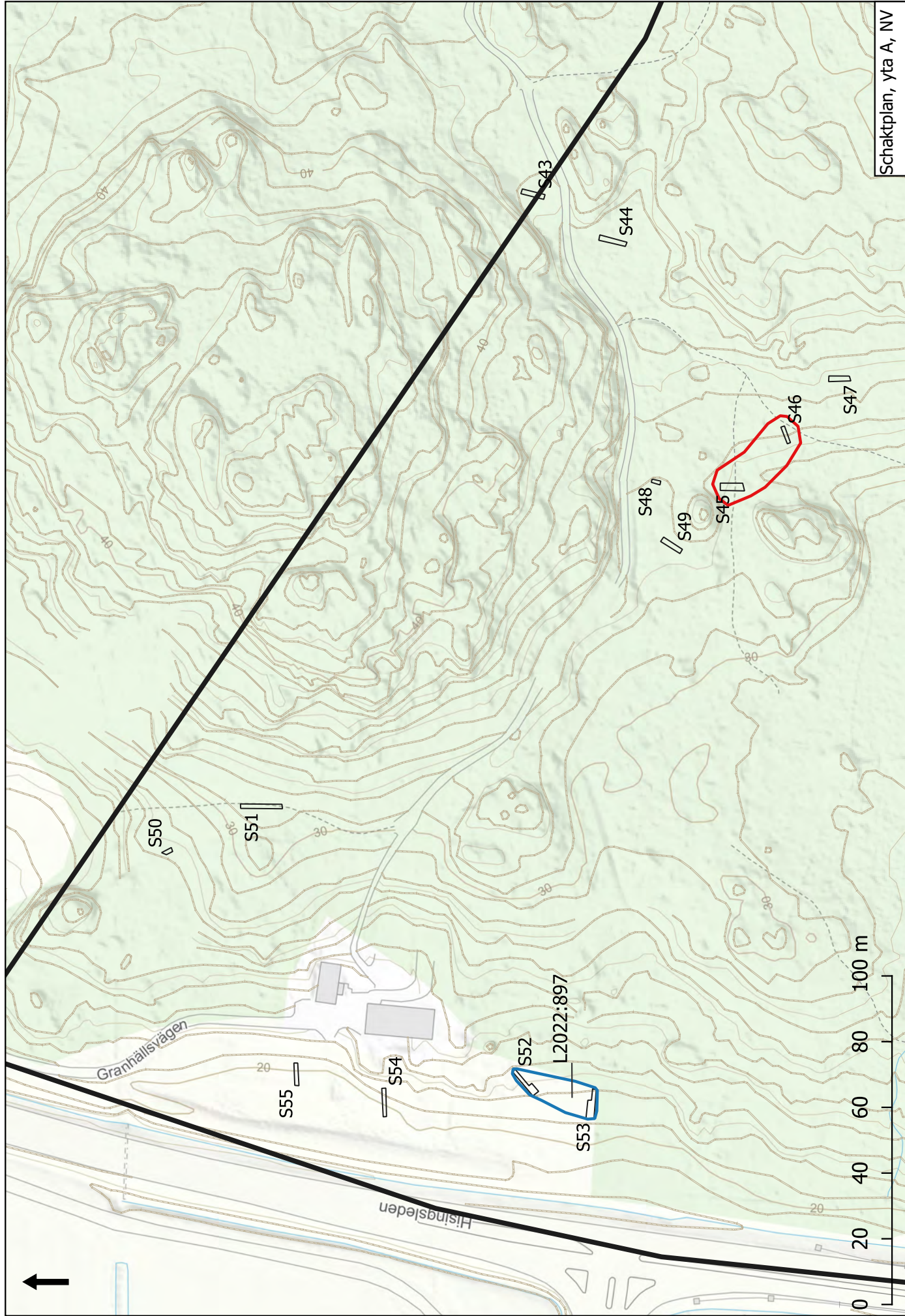
GSMA:220005:	Kontext	Sakord	st	gr	Material	Beskrivning
1	S76	Kärl	1	49	Keramik	Skärvor, 1 mynning, 1 botten
2	S76	Kärl	1	43	Keramik	Perforerat/silkärl, mynning
3	S77	Plattformskärna F	1	129	Flinta	Övrig med två plattformar
4	S77	Kärnfragment B	1	230	Flinta	

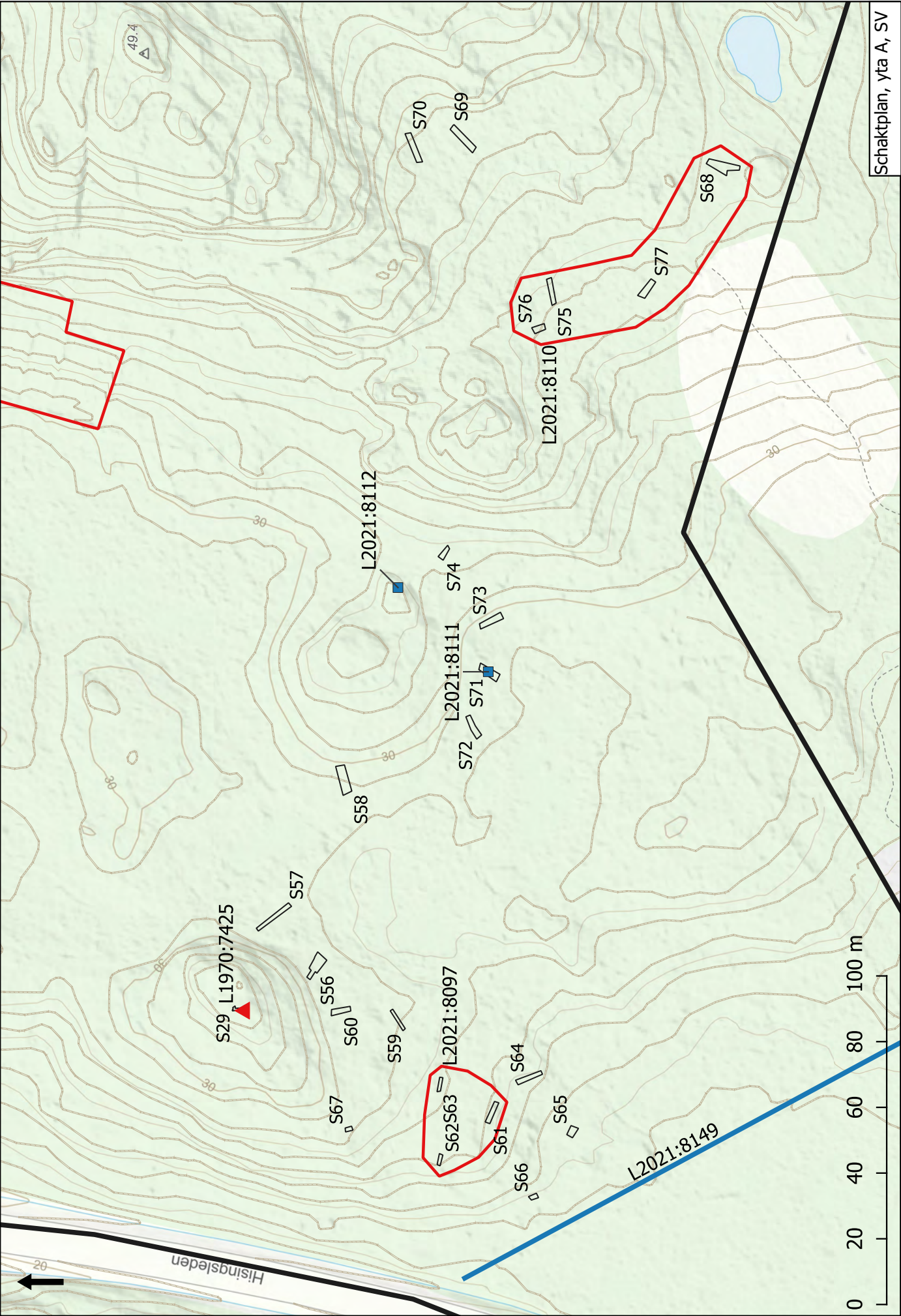
Fyndtabell L1970:7425 Uppdrag 202101298

GSMA:220006:	Kontext	Sakord	st	gr	Material	Beskrivning
1	A3, S29	Avslag	35	107	Flinta	3 brända
2	A3, S29	Övrig flinta	24	55	Flinta	7 brända

BILAGA 3. Beskrivning schakt och provgropar

Schaktnr	Lagerbeskrivning (cm)	Fynd/anläggningar	Kommentar
PG1	0-6 Vegetationsskikt 6-26 Humös sandig silt, mörkbrun 26-(33) Sandig silt	-	-
PG2	0-5 Vegetationsskikt 5-23 Humös siltig sand, flammig 23-(40) Sandig silt	-	-
PG3	0-14 Förna/vegetationsskikt 14-32 Humös sand, gråsvart och flammig 32-(50) siltig sand, något torvig	1 avslag	-
PG4	0-14 Förna/vegetationsskikt 14-25 Humös sand 25-(34) Blockigt grus	-	Intill fyndplats L1960:5000
PG5	0-14 Förna/vegetationsskikt 14-27 Humös sand 27-33 Blockigt grus	-	-
S1	0-5 Torv/vegetationsskikt 5-(15) Humös sandig silt med stenpackning	A14	Grävd för hand. Stensättning L1960:5001
S2	0-5 Torv/vegetationsskikt 5- (10) Humös sandig silt med stenpackning	A15a	Grävd för hand. Stensättning L1960:4762. Stenpackning avgränsas av berg i Ö.
S3	0-10 Torv/vegetationsskikt 10- (15) Humös sandig silt med stenpackning	A15b	Grävd för hand. Stensättning L1960:4762
S4	0-20 (30) Matjord 20- (35) Silt, grusig i N, lerig i S	2 avslag A16, nedgrävning	Osäker anläggning
S5	0-28 Matjord 28- (35) Lerig silt, linser av grus i ytan	-	-
S6	0-15 (40) Matjord (mörkbrun humös siltig sand) 15- (60) Sandigt grus, i V endast ett tunt lager på lerig silt	2 avslag	2 dräneringar i schaktet
S7	0-25 Matjord (humös siltig sand) 25- (35) Grusig sand, finare i V	-	Längst i Ö berg direkt under grästorven.

S8	0-10 Vegetationsskikt/matjord (humös siltig sand) 10- Berg	-	-
S9	0-28 Matjord 28- (40) Sandig silt. Allt grusigare mot berget i V.	A18-A19	Anläggningarna ligger i den siltiga delen. I V berg direkt under matjorden.
S10	0-20 (40) Matjord 20-25 (56) Sandig silt med kolstänk. Botten av lagret något torvigt/organiskt. Kulturlagerliknande. 25- (60) Grusig silt	A21 Enstaka flinta	Dränering i schaktet
S11	0-18 Matjord 18-30 Brun humös, grusig silt med kolstänk. I botten en mörkare, delvis sotig horisont. Äldre odlingslager? 30- (60) Sandigt grus	A22 1 övrig flinta	"Odlingslagret" samma lager som i S10?
S12	0-25 Matjord 25-30 Grus 30- (35) Lera med gruslinser	-	-
S13	0-25 Matjord 25-40 Lerigt, något humöst grus. Äldre odlingslager?	-	-
S14	0-23 Matjord 23- (40) Grusig silt, i V sandig	-	-
S15	0-27 Matjord 27- (30) Siltig sand	-	-
S16	0-35 Matjord 35-46 Siltigt grus 46- Lera med gruslinser	1 avslag	-
S17	0-15 (25) Matjord 15- (30) Lera med gruslinser	-	Lagren tunnar ut åt N.
S18	0-20 Matjord 20- (50) Siltig sand med sten, något humös. Enstaka skärvstenar och kolstänk.	-	Lagret under matjorden påminner något om det humösa lagret i S13, men ej lika tydligt.
S19	0-20 (30) Matjord 20- (50) Siltigt grus	A23	Grävd genom osäker terrasskant

S20	0-6 Vegetationslager 6-19 Humös sand 19-40 Kulturlager. Mörkbrun, något sotig och fet sand. 40- (48) Grus I S: 0-15 Vegetationslager på uppkört grus 15-26 Kulturlager. Mörkbrunt, något sotigt grus. 26- (30) Blockigt grus	A24-A36, keramik, flinta, bränd lera	Boplatssområde L2021:8047
S21	S21 Boplatssområde L2021:8047 0-20 Vegetationsskikt/matjord (humös sand) 20-38 Kulturlager. Mörkt gråbrun, sotig sand med kolinslag. 38-(55) Sand	A37-A40, flinta	Boplatssområde L2021:8047 I Ö kulturlagret skadat/förstört av körspår.
S22	0-20 Vegetationsskikt/matjord (humös sand) 20-42 Kulturlager. Brun kolblandad sand, fyndförande. 42- Berg/morän	Flinta, keramik	Boplatssområde L2021:8047 I S delen blockigt grus (morän) under matjorden.
S23	0-15 Förna/vegetationsskikt, tunt lager matjord (humös sand) 15-35 Kulturlager/äldre odlingslager? Humös, kolblandad mörkt gråbrun sand. 35-55 Brun stenig sand, kolstänk 55- Block/grus (morän)	Enstaka avslag, även brända	-
S24	0-10 Förna/vegetationsskikt 10-26 Humös sand 26-32 Brun sand 32- (40) Stenigt grus	1 avslag	-
S25	0-15 Vegetationsskikt, humus 15-(28) Brun siltig sand med mörka stråk och kolinslag, stenpackning. Sanden ljusnar på 25 cm djup.	A41, avslag, övrig flinta	Boplatslämning L2021:8093 Ö om flyttblock. Stenpackning börjar på ca 20 cm djup.
S26	0-5 Förna/vegetationsskikt 5- (15) Humös sand med stenpackning. Därunder mörkbrun sand.	A42	Boplatslämning L2021:8093
S27	0-10 Förna/vegetationsskikt 10-12 Humus 12-(20) Mörkbrun siltig sand med stenpackning	S43	Boplatslämning L2021:8093

S28	0-10 Förna/vegetationsskikt 10-14 Humus 14-(20) Mörkbrun siltig sand, stenpackning	A44, enstaka slagna flintor	Boplatslämning L2021:8093 Stenpackningen togs ej fram i hela schaktet men kan kännas med jordsond.
S29	0-10 Vegetationsskikt och humös sand 10-(30) Gravfyllning. Mörkbrun grusig sand, något fet. Längst in mot graven och i botten av lagret, enstaka stenar 0,1-0,2 m stora samt kol. 30- Berg	A3	Stensättning L1970:7425 Grävt för hand.
S30	0-10 Förna/vegetationsskikt 10-20 Humös siltig sand med småsten och block 20- Grusig, siltig sand med småsten och block	-	Oregelbunden packning av småsten och block, troligen naturlig
S31	0-5 Förna/vegetationsskikt 5-22 Högfyllning. Mörkbrun siltig sand, stenpackning 22- Brun siltig sand	A5	Hög L1967:7615
S32	0-10 Förna/vegetationsskikt 10-22 Humös sand 22-40 Flammig, mörkbrun sand, ev. något humös. Äldre odlingslager? 40-42 Kolblandad sand 42- Berg	-	-
S33	0-30 Matjord 30-(45) Lerigt, siltigt grus	1 avslag	-
S34	0-20 Matjord 20-(30) Lerigt grus	-	-
S35	0-20 (40) Matjord 20-35 (50) Brun humös sand, urlakad. Äldre odlingslager? 35-45 (70) Mörkgrå humös sand, urlakad. Äldre odlingslager? 45-(75) Grus	2 flintor	En dränering i schaket. Lagertjockleken ökar i Ö.
S36	0-35 Matjord 35-43 Grått sandigt grus 43-(50) Rödbrun sandigt grus	A45-A49	Boplatsområde L2021:8092

S37	0-25 Matjord 25-37 Kulturlager. Mörkt gråbrun humös sand med enstaka kolinslag. Fyndförande. 37-(80) Kulturlager? Omväxlande sotiga svartbruna sandlinser med fynd och ren grusig sand.	Bränd lera, keramik, flinta	-
S38	0-24 Matjord (humös sand) 24-(36) Gråbrun humös sand, sönderplöjt kulturlager? Fyndförande.	Keramik, bränd lera, flinta	Boplatssområde L2021:8092
S39	0-20 Matjord (humös sand) 20-28 Mörkt gråbrun humös sand, något sotig, flammig. 28-(35) Grusig sand	A52-53, 1 avslag	Boplatssområde L2021:8092
S40	0-15 Förna/humös siltig sand 15-30 Humös, mörkt gråbrun siltig sand. Flammig. Äldre odlingslager?	1 bränd flinta	-
S41	0-25 Matjord 25-38 Kulturlager. Mörkt gråbrun humös sand, enstaka skärvsten. I botten sotigt och ojämnt.	Flinta, keramik, bränd lera	Boplatssområde L2021:8092 Kulturlagret tunnare ut till knappt 10 cm i Ö.
S42	0-5 Förna/vegetationsskikt 5-20 Humös sand 20-40 Brun något humös sand. Äldre odlingslager? Enstaka fynd. 40-50 Grå grusig sand 50-(60) Ljusbrun grusig sand	-	-
S43	0-10 Förna/vegetationsskikt 10-30 Humös stenig sand, något torvig 30- Stenigt grus, längre ut från berget sandigt	-	-
S44	0-20 Vegetationsskikt/humös sand med enstaka stenar 20-30 Grusig sand med kolfläckar 30- Brun grusig sand	Enstaka flinta	Nära fyndplats L1960:5086
S45	0-12 Förna/vegetationsskikt 12-38 Humös sand 38- Sandigt grus med enstaka sten	A54, flinta	Boplatssområde L2021:8091

S46	0-5 Förna/vegetationsskikt 5-15 Humös sand 15-30 Kulturlager. Svartbrun siltig sand med enstaka kolinslag. Fyndförande. 30- (45) Grusig sand	Flinta	Boplatsoområde L2021:8091
S47	0-7 Förna/vegetationsskikt 7-18 Humös blockig sand 18-33 Brunt blockigt grus, något humöst. Kulturlager? Fåtal fynd. 33-(50) Stenigt grus	Enstaka flinta	Lagret under matjord liknar det i S46 men är ljusare, utan kol och med få fynd. Odlingshorisont?
S48	0-7 Förna/vegetationsskikt 7-20 Humös sand 20-(45) Brunt grus med mörkare fläckar, flammigt	-	-
S49	0-10 Förna/vegetationsskikt 10-28 (40) Humös torvig sand, vattenpåverkat 28-45 Brunt grus 45- Grusig sand	-	-
S50	0-8 Förna/vegetationsskikt 8-20 Matjord (humöst siltigt grus) 20-25 Mörkt gråbrunt humöst grus 25-(40) Grusig silt	Enstaka flinta	-
S51	0-3 Förna/vegetationsskikt 3-15 Humöst grus 15-(30) Blockigt grus	1 bränd flinta	-
S52	0-20 Matjord 20-(30) Grovt grus, sand i S	4 avslag, varav 1 med retusch	Fyndplats L2022:897
S53	0-25 Matjord (humös grusig sand), i botten med kolinslag 25-32 Grus 32-90 Siltig sand, i botten blockig 90- Berg	5 flintor	Fyndplats L2022:897
S54	0-15 15-(25) Siltig sand, berg mitt i schaktet	-	-
S55	0-18 Matjord 18-50 Siltig lera 50-66 Sand 66-80 Grus 80- Lera	-	Överlagrade horisonter

S56	0-5 Förna/vegetationsskikt 5-20 Humös blockig sand, flammig och ojämn 20-35 Brun blockig sand, flammig 35- Siltig sand	-	Spår av rotbrand i botten av A-horisonten
S57	0-10 Förna/vegetationsskikt 10-25 (30) Mörk torvig, humös sand 25-(35) Omväxlande grusig och siltig sand	-	-
S58	0-5 Förna/vegetationsskikt 5-24 Torvig, humös silt 25-(40) Blockig, siltig sand	-	-
S59	0-5 Förna/vegetationsskikt 5-20 Humöst siltigt grus med inslag av block 20-30 Grovgt grus 30- Silt	A56a, ore-gelbunden mörkfärgning. 2 avslag	Osäker anläggning.
S60	0-5 Förna/vegetationsskikt 5-14 Humös sand 14-(45) Grus	-	-
S61	I vallen: 0-5 Förna/vegetationsskikt 5-40 Brun humös sand, lucker och störd 40-53 Mörkbrun humös sand, ursprunglig markyta 53-73 Grus, fyndförande 73- Grusig silt Utanför vallen: 0-10 Förna/vegetationsskikt 10-25 Mörk humös sand 25- Grus, fyndförande	Rikligt med flinta.	Boplats L2021:8097 Schakt grävt genom vallen kring en grusgrop. Gruslagret ursprungligen ca 40 cm djupt, dvs. 20 cm fyndförande lager bortgrävt.
S62	V delen: 0-3 Förna/vegetationsskikt 3-18 Humös sand 18-24 (32) Sandig silt, fyndförande 24- Berg Ö delen: 0-3 Förna/vegetationsskikt 3-18 humös sand 18-40 Grus, fyndförande	Rikligt med flinta, ca 15 avslag från samma stycke.	Boplats L2021:8097 Berget går i dagen ytligt på flera ställen i schaktet.

S63	0-2 Förna/vegetationsskikt 2-15 Humös sand 15-38 Grovt grus, ev. med kolstänk. Fyndförande. 38-55 Rödbrunn sandigt grus 55- Berg Rikligt med flinta.	Rikligt med flinta.	Boplats L2021:8097
S64	0-20 Förna/matjord (humös sand) 20- Berg	-	-
S65	0-8 Förna/vegetationsskikt 8-32 Matjord (humös sand), vattenpåverkad 32-44 Grus, fyndförande 44-(65) Lerig sand/finsilt	Enstaka avslag	-
S66	0-20 Förna/matjord (humös sand) 20- Berg, små grusfickor	-	-
S67	0-10 Förna/vegetationsskikt 10-17 Humös sand 17-43 Siltig, blockig grus. Överst humusinblandning. 43- Sandig silt, därunder berg	-	Ojämnt berg, går i dagen ytligt i S delen.
S68	0-10 Förna/vegetationsskikt 10-20 Humös sand 20- Grus	A56b	Boplatssområde L2021:8110
S69	0-10 Förna/vegetationsskikt 10-25 Humöst grus 25-(40) Blockigt grus	-	-
S70	0-5 Förna/vegetationsskikt 5-15 Humöst, blockigt grus 15-(25) Blockigt grus	-	-
S71	0-5 Förna/vegetationsskikt 5-15 Humöst grus 15-(40) Blockigt grus, i ytan fläckvis ett mörkt gråbrunt lager	9 flintor	Fyndplats L2021:8111
S72	0-5 Förna/vegetationsskikt 5-15 Humös torvig sand, block 15-33 Siltigt, blockigt grus 33- Grusig silt	-	-
S73	0-5 Förna/vegetationsskikt 5-20 Humöst, torvigt och blockigt grus 20- Siltigt grus	-	-

S74	0-5 Förna/vegetationsskikt 5-15 Humös sand 15-(35) Grus	Enstaka flinta, sentida keramik. A58 (osäker)	-
S75	0-5 Förna/vegetationsskikt 5-25 Humöst grus 25- Grus	A59	Boplatssområde L2021:8110
S76	0-12 Tunt vegetationsskikt, humös sand 12-(25) Kulturlager. Mörkt grå- brunt fingrus med kolinblandning. Fyndförande.	A60-A61, flinta, keramik	Boplatssområde L2021:8110
S77	0-5 Förna/vegetationsskikt 5-20 Humös sand 20-(45) Kulturlager. Mörkt gråbrunt fingrus med kolinslag, flammigt. Fyndförande.	A62, flinta	Boplatssområde L2021:8110

BILAGA 4. Anläggningsbeskrivning

Anl-nr	Typ	Mått (m)	Djup/höjd (m)	Beskrivning
A1	Vattenhål	-	-	Grävt vattenhål, ej stensatt. Beskrivning saknas. Ej registrerat.
A2	Fägata	Ca 155x5 Innermått 3-4	0,8 h	Fägata av två parallella stenmurar, SSO-NNV riktning. Stenar i huvudsak ca 0,3-0,6 m stora, enstaka större och mindre. 3-4 skikt sten, enkelbredd, delvis utrasad. L2021:8149.
A3	Stensättning	7x6	0,3 h	Oval. Övertorvad. Jordfylld med mörkbrun grusig sand, något fet, samt enstaka stenar. Möjlig stenpackning i botten. Tre stenar i SÖ kanten, ca 0,5 m stora, övertorvade. Möjlig kantkedja, övertorvad, av 0,15-0,20 stora stenar (se S29). Slagen flinta i fyllningen. Bevuxen med en ung gran. L1970:7425.
A4	Röjningsröse?	4-5 m i diam	0,1 h	Flack stenpackning med ett 20-tal synliga stenar, 0,2-0,5 m stora. Oregelbunden, mycket gles, enskiktad. Inga fynd. Möjligen rör det sig om röjningssten, men anläggningen är osäker. Helt borttagen. L2022:1306
A5	Hög	6x5	0,5 h	Övertorvad, svagt oval. Inga synliga stenar. I schakt S31 framkom en jordfylld stenpackning av 0,2-0,3 m stora stenar. Jordfyllningen bestod av mörkbrun siltig sand. Stenpackningen har ett tydligt avslut i schaktet. Beväxt med sly, en högstubbe i kanten. L1967:7615
A6	Damm	-	-	Ej beskriven
A7	Vattenhål	3-4 diam	-	Grävt vattenhål, ej stensatt. Beskrivning saknas. Ej registrerat.
A8	Röjningsröse	10x8	0,3-0,4 h	Stenar ca 0,3-0,6 m stora, övermossade. Ligger på SÖ sidan av ett litet bergsimpediment. L2021:8112.
A9	Utgår	-	-	Gles stensamling i stigen.

A10	Hägnads-system/ stenmurar	230 lång 1-,1,5 bred Yta: 80x25-35	Ca 1,0 h	Stenmurar omgärdande torpruin samt avgränsande separata odlingsytor. Stenar ca 0,2-1,2 m stora. Delvis vällagda kallmurar, delvis hopkastade. Inom hägnaderna finns också grunda diken, ca 1,5 m breda, 0,2 m djupa, avgränsande separata tegar/odlingsytor. Del av torpmiljön L1960:5003.
A11	Husgrund	Ca 13x7	Upp till 1,3 h	Torplämning. Huvudbyggnad ca 7x6 m, uppbyggd av huvudsakligen ca 0,4-1,0 m stora stenar, ej huggna. Ev. murstock/spisröse av gråsten i N/NV hörnet. Utanför SV hörnet en ca 4x4 m stor yta med hoprasad sten, ca 0,8 m hög, av 0,2-0,5 m stora stenar. Farstu? På NÖ sidan av husgrunden är en mindre utbyggnad, ca 3x4 m stor, 0,6 m hög, av 0,3-0,6 m stora stenar. Intill NV väggen är en halvcirkelformad vall, ca 1,5 m bred, 0,3-0,4 m hög. Vallen går ut ca 4 m från huvudbyggnaden och går förbi NV hörnet. 8 m S om huvudbyggnaden är en terrasserad yta ca 9x5 m stor. Ansluter till gårdesgård. I denna yta finns en grop, ca 2 m i diameter, 0,2 m djup. Tre större lövträd och en gran växer i ruinen. L1960:5003.
A12	Brunn	Brunn, stensatt. Ca 1,6 m diam	-	Brunn, stensatt. Del av torpmiljön L1960:5003.
A13a	Terrass	11x5	0,3	Stensatt i V. Inom den terrasserade ytan finns brunnen A12. Del av torpmiljön L1960:5003.
A13b	Terrass	9x5	-	Terrasserad yta S om hugrunden A11. Ansluter till stengärdesgård. På den terrasserade ytan finns en grop, ca 2 m i diameter, 0,2 m djup. Del av torpmiljön L1960:5003.

A14	Stensätt- ning	7x7 synlig storlek, minst 9x7 efter undersökning	0,5	Rund/oval. Övertorvad. Inga synliga stenar i ytan, men enstaka stenar känns under mossan i kanterna och på krönet. Vid undersökning (S1) syns en gles jordblandad stenpackning, som går flera meter utanför den synliga välvningen. I kanten av graven blir stenpackningen tätare. Tre större block, 0,6-0,7x0,4-0,6 m stora, i utkanten. Ev. kantkedja och brätte. Enstaka flinta och kvartskross i fyllningen. L1960:5001.
A15a	Stenpack- ning	2x2 synlig storlek	0,1	Flack, jordfylld stenpackning av 0,1-0,2 m stora stenar, enstaka upp till 0,4 m. Övertorvad. Jordfyllningen utgörs av humös sandig silt. packningen är glesare i N/NV, tätare i S/S. Möjlig konstruktionsdetalj i S änden i form av en rad tätt liggande stenar, 0,15 m stora, i Ö-V riktning. Anläggningen är ej avgränsad, utom möjligen i Ö kanten där berget går i dagen. Del av L1960:4762. Jfr A15b.
A15b	Stenpack- ning	1x1 synlig storlek	0,1	Flack, jordfylld stenpackning av 0,15-0,30 m stora stenar. Kraftigt övertorvad och jordtäckt. Jordfyllningen utgörs av humös sandig silt. Packningen ligger 0,10-0,15 m under marknivå. Ej avgränsad, tycks fortsätta åtminstone åt N/NV. Fynd av 1 kvartsavslag. Del av L1960:4762. Jfr A15a.
A16	Nedgräv- ning	1,08x0,8	0,32 dj	Oval. Fyllning av mörkbrun siltig sand, något humös. Enstaka skörbrända stenar. I NO ev. utplöjd. På 0,09 m djup en silt-/lerlins, ca 0,07 m tjock. Inga fynd. Osäker.
A17	Utgår	-	-	-
A18	Kokgrop	1,3x1,0	-	Oval. Fyllning av gråsvart silt med enstaka stenar, ca 0,10-0,15 stora, delvis skörbrända. framför allt i kanterna. I S kanten synligt kol.
A19	Stolphål	0,4x0,4	-	Runt. Fyllning av mörkbrun siltig sand.
A20	Stolphål	0,37x0,30	-	Ovalt. Fyllning av mörkbrun siltig sand. En sten ca 0,08 m stor, i ytan.

A21	Kokgrop	1,45x0,80 synlig storlek	-	Fyllning av gråsvart silt med 0,10-0,25 m strastenar i ytan, enstaka skärviga. Kol synligt i S kanten. Anläggningen fortsätter utanför schaktet åt NO. Belägen under kulturlager.
A22	Mörkfärgning	0,65x0,32	-	Oregelbunden. Fyllning av gråbrun sand med kolstänk.
A23	Terrasskant	Ca 33 m l	0,3 h	Terrasskant med ca 0,3 m mäktighet. Matjord av mörkbrun siltig sand. Nedanför terrassen minskar matjordstjockleken till 0,10-0,15 m. Del av fossil åker L2021:8148.
A24	Stolphål?	0,45x0,32	-	Ovalt, stenskott. Nedgrävning med tioalet stenar, 0,07-0,25 m stora samt fyllning av grå sand. Tre av stenarna står på högkant. Belägen omedelbart intill block, ca 1,2x0,7 m stort.
A25	Stolphål	0,27x0,24	-	Runt. Fyllning av mörkbrunt sotigt grus. Skär/skärs av A26.
A26	Stolphål	0,35x0,29	-	Ovalt. Fyllning av mörkbrunt sotigt grus. Skär/skärs av A25.
A27	Stolphål	0,50x0,40	-	Runt, stenskott. Nedgrävning med fyllning av gråbrunt siltigt grus samt ett tiotal stenar, 0,10-0,25 stora.
A28	Stolphål	0,47x0,30	-	Ovalt. Fyllning av mörkgrått grus. Två mindre stenar i ytan, ca 0,1 m stora. Kan vara två anläggningar.
A29	Stolphål?	0,35 diam	-	Stensamling av 5-6 stenar, ca 0,2 m stora, utan synlig nedgrävning. I botten kolstänk. Togs bort utan dokumentation, men har likheter med A24. Intill block.
A30	Stolphål	0,3 diam	-	Runt. Fyllning av mörkbrunt grus. Ojämna nedgrävningskanter.
A31	Stolphål	0,30x0,22	-	Fyllning av gråbrunt siltigt grus, något humös i ytan.
A32	Stolphål	0,45x0,25	-	Fyllning av mörkbrunt grus. En sten i ytan, 0,15 m stor. Ev. två anläggningar.
A33	Stolphål	0,25 diam	-	Fyllning av mörkbrunt sotigt grus.
A34	Stolphål	0,37x0,32	-	Fyllning av gråbrunt grus, urlakat. Otydliga nedgrävningskanter. I N kanten störning i form av djurgång/rotfärgning.
A35	Stolphål	0,25x0,22	-	Fyllning av gråbrunt siltigt grus.

A36	Stolphål	0,43x0,25	0,24	Ovalt. Fyllning av brunt grus, i ytan något humöst. Skålformad nedgrävning. Ev. två anläggningar.
A37	Grop	3,5x1,35, synlig storlek	-	Ojämn halvcirkel. Fyllning av mörkbrun sand, ev. sotig, med inslag av grus och kolstänk. I ytan något humös. Kan vara två överlappande gropar. Grophus?
A38	Mörkfärgning	ca 1,0 diam	-	Oregelbunden anläggning. Rundad, 1x1 m stor mörkfärgning samt två oregelbundna armar (störningar) utgående åt N och V, 1,7 m långa, 0,4-0,6 m breda. Fyllning av mörkbrun, något sotig, grusig sand. Osäker. Gryt eller anläggning skadad av djurgångar?
A39	Stolphål?	0,40x0,25	0,07	Ursprungligen rund? Skadad. Fyllning av mörkbrun sotig sand.
A40	Stolphål?	0,45x0,30	-	Oval. Fyllning av mörkbrun sotig sand. Går in under schaktkant åt V, kan vara rännformad.
A41	Stenpackning	7,0x1,2	0,2	Jordfylld stenpackning, flack, övertorvad. 0,20-0,30 m stora stenar, enstaka större upp till 0,5 m och mindre ca 0,1 m, samt mörkbrun siltig sand med kolinslag. Minsta stenarna närmast flyttblocket. Rikligt med slagen flinta i jordfyllningen. Anl. fortsätter utanför schaktet.
A42	Stenpackning	2,2x1,0	-	Jordfylld stenpackning, flack, övertorvad. Stenar ca 0,2-0,3 m stora, enstaka större upp till 0,5 m, samt mörkbrun siltig sand. Fortsättning på A41. Anl. fortsätter utanför schaktet.
A43	Stenpackning	1,8x1,0	-	Jordfylld stenpackning, flack, övertorvad. Stenar ca 0,10-0,25 m stora samt mörkbrun/brun siltig sand. Ett block ca 0,5 m stort i NÖ kanten. Genomsnittligt mindre stenar än i A41-A42. Anl. fortsätter utanför schaktet.
A44	Stenpackning	4,5x1,0	-	Jordfylld/jordtäckt stenpackning, flack, övertorvad. Stenar ca 0,2-0,6 m stora samt siltig sand. De större blocken möjligen naturliga. 2 slagna flintor.
A45	Härd	0,60x0,35	-	Fyllning av kolblandad sand och enstaka skärersten. Kol framför allt längs sidorna. Går in i schaktkant.

A46	Utgår	-	-	Oregelbunden kolfläck, trolig djurgång
A47	Stolphål	0,25 diam	-	Runt. Fyllning av gråbrunt, något sotigt sandigt grus.
A48	Stolphål	0,25 diam	-	Runt. Fyllning av gråbrunt grus med kolstänk. En sten 0,15 m stor i ytan.
A49	Stolphål	0,20x0,18	-	Runt. Fyllning av gråbrunt grus med kolstänk.
A50	Utgår	-	-	I botten av A46. Trolig djurgång/rötter.
A51	Grop	1,30x0,35, synlig storlek	-	Fyllning av svartbrun siltig sand, något sotig. En sten ca 0,3 m stor i mitten. Fortsätter in under schaktkant.
A52	Grop/härd	0,95x0,65	-	Fyllning av svartbrun siltig sand med kolinslag. Svårdokumenterad pga. vatteninflöde i schaktet.
A53	Grop?	0,4 diam	-	Fyllning av svartbrun siltig sand samt 3-4 stenar ca 0,15 m stora. Fortsätter in under schaktkant.
A54	Grop/kulturlager	2x1	-	Oregelbunden. Fyllning av svartbrun siltig sand med kolinslag. Slagen flinta av god kvalitet i ytan. Ej avgränsad pga. svår terräng.
A55	Nedgrävning	1,1x0,3	0,06-0,12 dj	Fyllning av mörkt gråbrun grusig sand, något humös. Sluttande botten, djupast i S. 1 avslag i ytan. Osäker, naturlig?
A56a	Nedgrävning	0,55x0,30	0,13 dj	Oregelbunden. Fyllning av mörkt gråbrunt sandigt grus, oregelbunden genomskärning. 1 avslag i ytan. Osäker, naturlig?
A56b	Röjningsröse	2,4x1,65	0,35 h	Ovalt, övertorvat, jordfyllt och jordtäckt, ej synlig ovan mark. 0-10 Förna/vegetationsskikt; 10-25 (30) humös sand med stenar 0,15-0,30 m stora, i botten fyllningen något urlakad; 25- grus och sten. Understa 10 cm av jordfyllningen mer urlakad. Avgränsat i N av två markfasta block, ca 0,5 m i diameter. Enstaka avslag i fyllningen. Undersökt. Del av boplatssområde L2021:8110.
A57	Mörkfärgning	0,50x0,30	0,05	Mörkt gråbrunt grus. Plan botten. Osäker, naturlig?
A58	Utgår	-	-	Trolig rotbrand
A59	Härd	0,8 diam	-	Fyllning av svartbrunt, kolblandat fint grus och skärvsten.

A60	Mörkfärgning	0,65x0,50	0,05	Oval med oregelbundna kanter. Fyllning av mörkt gråbrunt sandigt grus. Stora mängder keramik i ytan av och intill anläggningen (bl a silkärl). Djup uppskattat efter stickning med jordsond, ej undersökt.
A61	Stensamling	0,5 diam	-	Koncentration av fem jämnstora stenar, 0,15-0,20 m stora. Ingen synlig nedgrävning. Fortsätter in under schaktkant. Stolphål?
A62	Härd	1,7x0,9	-	Fyllning av brun kolblandad grusig sand, kol särskilt i kanterna. Enstaka stenar och skärvstenar i ytan. Belägen under kulturlagret.

GÖTEBORGS
STADSMUSEUM